

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2010

Bc. Alica Žabková

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

**HETEROSEXUÁLNA NORMATIVITA A SOCIÁLNA
PRÁCA**

Diplomová práca

Študijný program: Aplikovaná sociálna práca

Školiace pracovisko: Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Školiteľka: PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Nitra 2010

Bc. Alica Žabková

Zadanie záverečnej práce

ABSTRAKT

ŽABKOVÁ, Alica: *Heterosexuálna normativita a sociálna práca*. [Diplomová práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Katedra sociálnej práce. - Školiteľka: PhDr. Dagmar Marková, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister (Mgr.). – Nitra : FSVaZ, 2010. 119 s.

Diplomovú prácu tvoria tri na seba nadväzujúce kľúčové časti. Aktuálny stav skúmanej problematiky, výskum a diskusia. Tieto časti spolu tvoria deväť kapitol. Práca je ďalej doplnená zoznamom bibliografických odkazov a štyrmi prílohami. Prvá kapitola je venovaná charakteristike základných pojmov relevantných pre prácu. Autorka v nej definuje základné členenie sexuálnej orientácie, pojmy gej, lesba, transsexuál/ka, transgender a queer a stručne charakterizuje prúdy sexuálnych diskurzov. Kľúčové pojmy heterosexizmus a heterosexuálna normativita sú objasnené v samostatnej druhej kapitole. Tretia kapitola bližšie približuje úrovne heterosexizmu, zatiaľ čo štvrtá je venovaná heteronormativite a heterosexistickým predsudkom v sociálnej práci. Piata kapitole nadväzuje na predchádzajúcu kapitolu predstavením výskumov heterosexizmu v sociálnej práci. Šiesta kapitola stručne zhŕňa uvedené poznatky a sumarizuje východiskové body pre výskum. Druhá časť práce je venovaná výskumu. V siedmej kapitole autorka predstavuje hlavný cieľ výskumu – identifikovať mieru homofóbie a postoje voči gejom a lesbám u študentov/tiek sociálnej práce a sociálnych pracovníkov/čok. Bližšie popisuje použité výskumné metódy, výskumnú vzorku, stanovené hypotézy a plán práce. Ôsma kapitola prezentuje výsledky získané zo vzorky 160 respondentov/tiek – sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce prostredníctvom dotazníka pozostávajúceho z Indexu homofóbie a Škály postojov voči lesbám a gejom. Táto kapitola je členená na podkapitoly podľa stanovených hypotéz. Deviata kapitola je venovaná diskusii v členení na podkapitoly týkajúce sa interpretácie výsledkov výskumu, identifikácie možných limitov výskumu, porovnania s výskumami uvedenými v piatej kapitole a odporúčaní pre prax.

Kľúčové slova:

Heterosexizms. Heterosexuálna normativita. Sociálna práca. Sociálny/a pracovník/čka. Študent/ka sociálnej práce. Miera homofóbie. Postoje voči lesbám. Postoje voči gejom.

ABSTRACT

ŽABKOVÁ, Alica: *Heteronormativity and social work*. [MA thesis] – Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health Care; Department of Social Work. – Tutor: PhDr. Dagmar Marková, PhD. Master of degree: Master (Mgr.). – Nitra : FSVaZ, 2010. 119 p.

This master's thesis is composed of three basic mutually interconnected parts - the actual state in the examined field, the research and the discussion. The master's thesis deals with the subject in nine chapters plus the bibliography and four attachments. Chapter 1 deals with the characteristics of basic terminology relevant to the subject of research. The basic division of sexual orientation is given here, and the terms of 'gay', 'lesbian', 'transsexual', 'transgender' and 'queer' are defined and sexual discourses briefly characterized in this part. Key terms of 'heterosexism' and 'heterosexual normativeness' are discussed separately in the Chapter 2. Chapter 3 is focused on levels of heterosexism, and Chapter 4 deals with the heteronormativeness and heterosexist prejudice in social work. Chapter 5 introduces the research on heterosexism in social work. Chapter 6 briefly sums up the information given and summarizes the basic points of research. The second part of this master's thesis deals with the research. Chapter 7 introduces the main aim of the research – to identify the level of homophobia and attitudes towards gays and lesbians among the students of social work and social workers themselves. The research methods, research sample, stated hypotheses and the work plan are described in this chapter. Chapter 8 provides the reader with the results of the research based on the response of 160 respondents – students of the social work or social workers – to the questionnaire composed of the Index of Homophobia and Attitudes toward lesbians and gay man Scale. This chapter is further divided into the sub-chapters based on the hypothesis stated. In Chapter 9 the interpretation of the research results, identification of possible limits of the research, comparison of the actual results with the research given in Chapter 5 and recommendations for practice are discussed.

Key words:

Heterosexism. Heteronormativity. Social work. Social worker. Student of social work. Homophobia rate. Attitudes toward lesbians. Attitudes toward gay men.

OBSAH

ÚVOD	14
1 VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV	16
2 HETEROSEXUÁLNA NORMATIVITA A HETEROSEXIZMUS	19
3 ÚROVNE HETEROSEXIZMU	22
4 HETERONORMATIVITA A HETROSEXISTICKÉ PREDISUDKY V SOCIÁLNEJ PRÁCI	25
5 VÝSKUM HETEROSEXIZMU V SOCIÁLNEJ PRÁCI	29
6 VÝCHODISKÁ PRE VÝSKUM	33
7 VÝSKUM MIERY HOMOFÓBIE A POSTOJOV VOČI LESBÁM A GEJOM U SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV/ČOK A ŠTUDENTOV/TIEK SOCIÁLNEJ PRÁCE	34
7.1 Ciele a hypotézy výskumu	34
7.2 Metódy výskumu	35
7.3 Premenné	36
7.4 Spracovanie výsledkov výskumu	36
7.5 Výber a charakteristika výskumného súboru	37
7.6 Časový plán výskumu	38
8 VÝSLEDKY	39
8.1 Miera homofóbie u sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce	39
8.2 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám	42
8.3 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči gejom	44
8.4 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám a gejom	46

9 DISKUSIA	49
9.1 Interpretácia výsledkov	49
9.2 Limity výskumných metód	55
9.3 Porovnanie výsledkov s doposiaľ realizovanými výskumami	58
9.4 Odporúčania pre prax	60
ZÁVER	64
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV	66
PRÍLOHY	72
Príloha A Analýza odpovedí k jednotlivým výrokom Indexu homofóbie (IHP)	72
Príloha B Analýza odpovedí na jednotlivé výroky škály „Postoje voči lesbám“ (ATL)	97
Príloha C Analýza odpovedí na jednotlivé výroky škály „Postoje voči gejom“ (ATG)	107
Príloha D Dotazník	117

ZOZNAM TABULIEK

<i>Tab. 1</i> Zloženie výskumného súboru z hľadiska príslušnosti k skupine sociálnych pracovníkov/čok resp. študentov/tiek sociálnej práce	37
<i>Tab. 2</i> Zloženie výskumného súboru z hľadiska pohlavia	37
<i>Tab. 3</i> Zloženie výskumného súboru z hľadiska príslušnosti k skupine sociálnych pracovníkov/čok resp. študentov/tiek sociálnej práce a pohlavia zároveň	37
<i>Tab. 4</i> Zloženie výskumného súboru z hľadiska religiozity	38
<i>Tab. 5</i> Miera homofóbie sociálnych pracovníkov/čok	40
<i>Tab. 6</i> Miera homofóbie študentov/tiek sociálnej práce	40
<i>Tab. 7</i> Miera homofóbie sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce súčasne	41
<i>Tab. 8</i> Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych/e pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre IHP	41
<i>Tab. 9</i> Test štatistickej významnosti pre IHP	41
<i>Tab. 10</i> Analýza odpovedí na výrok č. 1 „Ak by som pracoval/a v blízkosti geja, cítil/a by som sa príjemne.“	72
<i>Tab. 11</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 1.	72
<i>Tab. 12</i> Analýza odpovedí na výrok „Tešil/a by som sa z účasti na spoločenskej akcii, na ktorej by boli prítomní homosexuáli/ky.“	73
<i>Tab. 13</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 2.	73
<i>Tab. 14</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som sa dozvedel/a, že môj sused je gej, cítil/a by som sa nepríjemne.“	74
<i>Tab. 15</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 3	74
<i>Tab. 16</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a sexuálne návrhy, cítil/a by som sa nahnevane.“	75
<i>Tab. 17</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 4	75
<i>Tab. 18</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som vedel/a, že som atraktívny/a pre príslušníkov môjho pohlavia, cítil/a by som sa príjemne.“	76

<i>Tab. 19</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 5	76
<i>Tab. 20</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som bol/a prítomný/á v gej bare, cítil/a by som sa nepríjemne.“	77
<i>Tab. 21</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 6	77
<i>Tab. 22</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a návrhy, cítil/a by som sa príjemne.“	78
<i>Tab. 23</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 7	78
<i>Tab. 24</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa príjemne, ak by som zistil/a, že priťahujem rovnaké pohlavie.“	79
<i>Tab. 25</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 8	79
<i>Tab. 26</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som sa dozvedel/a, že moje dieťa je homosexuál/ka, bol/a by som sklamaný/ná.“	80
<i>Tab. 27</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 9	80
<i>Tab. 28</i> Analýza odpovedí na výrok „V skupine homosexuálov/iek by som sa cítil/a nervózne.“	81
<i>Tab. 29</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 10	81
<i>Tab. 30</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som vedel/a, že môj kňaz je homosexuál, cítil/a by som sa príjemne.“	82
<i>Tab. 31</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 11	82
<i>Tab. 32</i> Analýza odpovedí na výrok „Mojim vrstovníkom/čkam by som zaprel, že mám priateľ/ov/ky, ktorí/é sú homosexuáli/ky.“	83
<i>Tab. 33</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 12	83
<i>Tab. 34</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som sa dozvedel/a, že moje dieťa je homosexuál/ka, mal by som pocit, že som ako rodič/ka zlyhal/a.“	84
<i>Tab. 35</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 13	84

<i>Tab. 36</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by som videl/a dvoch mužov držiacich sa na ulici za ruky, bol/a by som zhnusený/á.“	85
<i>Tab. 37</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 14	85
<i>Tab. 38</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa urazený/á, ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a sexuálne návrhy.“	86
<i>Tab. 39</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 15	86
<i>Tab. 40</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa príjemne, ak by som sa dozvedel/a, že učiteľka mojej dcéry je lesba.“	87
<i>Tab. 41</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 16	87
<i>Tab. 42</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som sa dozvedel/a, že môj/a manžel/ka resp. partner/ka je prít'azlivý/á pre príslušníkov jeho/jej pohlavia.“	88
<i>Tab. 43</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 17	88
<i>Tab. 44</i> Analýza odpovedí na výrok „Chcel/a by som, aby moji rodičia vedeli, že mám homosexuálneho/u kamaráta/ku.“	89
<i>Tab. 45</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 18	89
<i>Tab. 46</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som na ulici pobozkal/a príslušníka/čku môjho pohlavia.“	90
<i>Tab. 47</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 19	90
<i>Tab. 48</i> Analýza odpovedí na výrok „Chcel/a by som mať priateľ/ov/ky môjho pohlavia, ktorí/é sú homosexuáli/ky.“	91
<i>Tab. 49</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 20	91
<i>Tab. 50</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a návrhy, čudoval/a by som sa, či som považovaný/á za homosexuála/ku.“	92
<i>Tab. 51</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 21	92
<i>Tab. 52</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa príjemne, ak by som sa	

dozvedel/a, že môj/a najlepší/ia priateľ/ka môjho pohlavia je homosexuál/ka“	93
<i>Tab. 53</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 22	93
<i>Tab. 54</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa polichotený/á, ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a návrhy“	94
<i>Tab. 55</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 23	94
<i>Tab. 56</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som sa dozvedel/a, že učiteľ môjho syna je gej.“	95
<i>Tab. 57</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 24	95
<i>Tab. 58</i> Analýza odpovedí na výrok „Cítil/a by som sa príjemne, ak by som pracovala v blízkosti lesbi.“	96
<i>Tab. 59</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 25	96
<i>Tab. 60</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči lesbám	42
<i>Tab. 61</i> Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám	42
<i>Tab. 62</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám súčasne	43
<i>Tab. 63</i> Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATL	43
<i>Tab. 64</i> Test štatistickej významnosti pre ATL	44
<i>Tab. 65</i> Analýza odpovedí na výrok „Lesby nemôžu zapadnúť do našej spoločnosti.“	97
<i>Tab. 66</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 1	97
<i>Tab. 67</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita nemôže byť v žiadnom prípade dôvodom na diskrimináciu v práci.“	98
<i>Tab. 68</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 2	98
<i>Tab. 69</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita je pre spoločnosť škodlivá, pretože miznú prirodzené rozdiely medzi pohlaviami.“	99
<i>Tab. 70</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 3	99
<i>Tab. 71</i> Analýza odpovedí na výrok „Právne predpisy týkajúce sa súkromného	

sexuálneho správania medzi dospelými ženami by mali byť zrušené.“	100
<i>Tab. 72</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 4	100
<i>Tab. 73</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita je hriech.“	101
<i>Tab. 74</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 5	101
<i>Tab. 75</i> Analýza odpovedí na výrok „Vzrastajúci počet lesbieb indikuje úpadok morálky“	102
<i>Tab. 76</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 6	102
<i>Tab. 77</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita ako taká nie je problém, problémom môže byť len to, ako o nej uvažuje spoločnosť.“	103
<i>Tab. 78</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 7	103
<i>Tab. 79</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita je hrozbou základným inštitúciám našej spoločnosti.“	104
<i>Tab. 80</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 8	104
<i>Tab. 81</i> Analýza odpovedí na výrok „Ženská homosexualita je menejcenná forma sexuality.	105
<i>Tab. 82</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 9	105
<i>Tab. 83</i> Analýza odpovedí na výrok „Lesby sú choré.“	106
<i>Tab. 84</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 10	106
<i>Tab. 85</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči gejom	44
<i>Tab. 86</i> Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči gejom	45
<i>Tab. 87</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči gejom súčasne	45
<i>Tab. 88</i> Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATG	46
<i>Tab. 89</i> Test štatistickej významnosti pre ATG	46
<i>Tab. 90</i> Analýza odpovedí na výrok „Gejským párom by mala byť povolená adopcia detí rovnako ako heterosexuálnym párom.“	107

<i>Tab. 91</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 1	107
<i>Tab. 92</i> Analýza odpovedí na výrok „Myslím si, že gejovia sú nechutní.“	108
<i>Tab. 93</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 2	108
<i>Tab. 94</i> Analýza odpovedí na výrok „Gejom by nemalo byť dovolené vyučovať na školách.“	109
<i>Tab. 95</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 3	109
<i>Tab. 96</i> Analýza odpovedí na výrok „Mužská homosexualita je zvrátenosť.“	110
<i>Tab. 97</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 4	110
<i>Tab. 98</i> Analýza odpovedí na výrok „Mužská homosexualita je prirodzeným vyjadrením sexuality muža.“	111
<i>Tab. 99</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 5	111
<i>Tab. 100</i> Analýza odpovedí na výrok „Ak má muž homosexuálne sklony, mal by robiť všetko preto, aby tieto sklony zvrátil“	112
<i>Tab. 101</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 6	112
<i>Tab. 102</i> Analýza odpovedí na výrok „Nebol/a by som príliš rozrušená, ak by som sa dozvedel/a, že môj syn je homosexuál.“	113
<i>Tab. 103</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 7	113
<i>Tab. 104</i> Analýza odpovedí na výrok „Pohlavný styk medzi dvoma mužmi je čisté zlo.“	114
<i>Tab. 105</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 8	114
<i>Tab. 106</i> Analýza odpovedí na výrok „Idea manželstva homosexuálov sa mi zdá smiešna.“	115
<i>Tab. 107</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 9	115
<i>Tab. 108</i> Analýza odpovedí na výrok „Mužská homosexualita je len odlišný spôsob života, ktorý nemôže byť odsudzovaný“	116

<i>Tab. 109</i> Aritmetický priemer, modus, smerodajná odchýlka a štatistická významnosť k výroku č. 10	116
<i>Tab. 110</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči lesbám a gejom	47
<i>Tab. 111</i> Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám a gejom	47
<i>Tab. 112</i> Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám a gejom (súčasne)	47
<i>Tab. 113</i> Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATLG	48
<i>Tab. 114</i> Test štatistickej významnosti pre ATLG	48

ÚVOD

Problematika heterosexizmu resp. heterosexuálnej normativity je v kruhoch slovenskej sociálnej práce akoby oblasťou, ktorá ešte stále čaká, kým príde jej chvíľa. Akoby v rámci slovenskej výskumnej, publikačnej, edukačnej činnosti a celkovom zameraní odboru existovali iné preferovanejšie a pravdepodobne objektívne uprednostňované témy. Vzhľadom na fakt, že od rozvoja sociálnej práce na Slovensku neuplynulo ani dvadsaťročie, uznávame oprávnenie väčšej pozornosti iným témam. Nazdávame sa však, že ak chceme držať krok so zahraničím a nie iba neustále doťahovať medzinárodné rozdiely, mala by sa čiasťtočná pozornosť nasmerovať aj na problematiku práce s klientami/tkami, ktorých sexuálna orientácia nespadá do väčšinovej preferencie. Pri zhromažďovaní zdrojov na túto prácu sme narazili na priepastné rozdiely medzi poznatkami v tejto oblasti u nás a v zahraničí. Na Slovensku existuje malá hŕstka autorov/iek venujúcich sa skúmaniu a objasňovaniu heterosexizmu, zatiaľ čo v zahraničnej literatúre sme narazili na množstvo kvalitných publikácií, odborných článkov, výskumov či zborníkov. Zahraniční/é študenti/ky sa s touto témou bežne stretávajú počas svojho štúdia, zatiaľ čo u nás mnohí/é ani nevedia, čo tento pojem presne znamená. Musíme mať na zreteli, že ak chceme ako budúci/e sociálni/e pracovníci/čky objektívne pristupovať ku každému typu klientely, je nutné si uvedomiť, že práve neznalosť životného štýlu a modelov vzťahov v tejto komunite môže viesť k nedôvere gejských resp. lesbických klientov/tiek v menšom meradle k nám samotným ako vykonávateľom/kám sociálnej práce, v širšom poňatí k celému systému a organizácii sociálnej práce. Práve pojem heterosexizmus predstavuje to, čoho by sa mali sociálni/e pracovníci/čky pri plnení svojho povolania vyvarovať. Mali by mať základné znalosti z prostredia gejsko-lesbickej komunity, predstavu o vývoji, formovaní a fungovaní homosexuálneho vzťahu. Hoci sociálnemu/nej pracovníkovi/čke môže byť prirodzené myslieť v heterosexuálnych rámcoch, vzhľadom na fakt, že väčšina spoločnosti je orientovaná heterosexuálne, nemal by vo svojom profesionálnom prístupe ku klientovi/tke dať najavo smer, ktorým uvažuje. Sociálny/a pracovník/čka by mal pristupovať ku každému/ej jednému/ej klientovi/tke s „čistým štítom“. Etický kódex sociálneho pracovníka by mal byť v plnej miere prakticky aplikovaný. Nediskriminujúci prístup na základe akejkol'vek odlišnosti by sa mal vnieť do reality na plnej čiare. Samozrejme, sme si vedomí, že takáto situácia je zatiaľ v nedohľadne. Ani nie tak z pohľadu nedôvery v schopnosti, nadhľad a profesionalitu sociálnych pracovníkov/čok, ale skôr z prostého faktu, že sme ľudia. Každý so svojím subjektívnym vnímaním reality, s individuálnym hodnotením a postojmi. V našej práci sme sa

rozhodli skúmať postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce ku gejom a lesbám a zisťovať mieru ich homofóbnych postojov. Naša práca je výsledkom snahy o otváranie nových dimenzií v sociálnej práci, o naštartovanie hybných mechanizmov v našom odbore. Veríme, že práca môže prispieť k vytvoreniu obrazu o heterosexizme a jemu pridružených aspektoch.

1 VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

Aby sme mohli vytvoriť adekvátny obraz o problematike heteronormativity a heterosexizmu, v prvom rade musíme poskytnúť charakteristiku základných pojmov, ktoré v tejto sfére rezonujú. Kľúčovým pojmom heterosexizmus a heteronormativita venujeme nasledujúcu samostatnú kapitolu, v tejto kapitole sa budeme venovať termínom charakterizujúcim rozmanitosť sexuálnej orientácie resp. identity.

V rámci heteronormatívneho zmýšľania sa heterosexuality považuje za normu, reálne však existujú aj iné formy sexuálnej príťažlivosti, ktoré už týmto termínom označované nie sú. Jedná sa o také formy sexuálnej orientácie, ktoré síce nemôžeme považovať za väčšinové, rozhodne však existujú a preto nevidíme dôvod, prečo by sa z nich mali stať tabuizované, prehliadané či dokonca stigmatizované podoby ľudskej sexuality.

Lukšík a Supeková (2003, s. 56) spomínajú nasledovné formy sexuálnej orientácie:

- „heterosexualita: orientácia, v ktorej je partnerská citová a sexuálna príťažlivosť nasmerovaná na osoby opačného pohlavia,
- homosexualita: sexuálna orientácia, v ktorej je partnerská citová a sexuálna príťažlivosť nasmerovaná na osoby rovnakého pohlavia,
- bisexualita: sexuálna orientácia, v ktorej je partnerská citová a sexuálna príťažlivosť nasmerovaná na osoby rovnakého aj opačného pohlavia.“

Toto členenie môžeme označiť za akýsi základný model, podobne sexuálnu orientáciu kategorizujú viacerí autori/ky (Crooks, Baur, 1992; Rathus, 1992; Šípošová, 2009).

Z historického hľadiska sa s homosexualitou stretávame už od čias antického Grécka, kedy sa pederastné vzťahy a lesbická láska považovali za bežné (Morus, 1992, Tannahill, 1992; Spencer, 1999; Pietruchová 2007). Vzhľadom na nedostatok priestoru sa nemôžeme venovať historickému exkurzu, stručne však môžeme konštatovať, že od antiky až po súčasnosť prešla homosexualita fázami tolerancie i zákonných postihov.

V rámci homosexuality narážame na pojmy gej a lesba. Tie spomínaní/é autori/ky charakterizujú ako „muž, ktorého priťahujú muži“ (Lukšík, Supeková, 2003, s. 56) v prípade termínu gej, a „žena, ktorú priťahujú ženy“ (Lukšík, Supeková, 2003, s. 56) v prípade pojmu lesba.

Rovnako aj Rathus (1992) hovorí o využívaní týchto pojmov, keďže takýto sexuálny záujem sa vyskytuje ako u mužov, tak u žien.

K charakteristike termínu gej ďalej dodáva Veselovský a Kobová (2008, s. 1), že „s týmto pomenovaním sa stotožňujú prevažne muži (v angloamerickom jazykovom prostredí však

pojmem gejské hnutie často zahŕňa aj ženy). Pomenovanie gej je preferované pred medializujúcim a patologizujúcim termínom homosexuál, je pozitívnym označením vlastnej identity“.

Rovnako pojem lesba má pozitívny význam, je výsledkom procesu sebaidentifikácie a u lesieb je preferovaný pred patologizujúcim termínom homosexuálka (Daučíková, 2008).

Gejov a lesby teda zaraďuje do skupiny sexuálnych menšín, pretože, ako hovorí Šípošová (2008, s. 1) ich „sexualita, sexuálne a emocionálne vzťahy a preferencie sa líšia od väčšinouj či dominantnej heterosexuálnej normy.“ Do tejto skupiny rovnako spadajú aj transsexuáli/ky alebo transgender ľudia.

Transsexuál/ka je osoba, ktorej biologické pohlavie nie je v zhode s jej rodovou identitou a na základe tejto skutočnosti sa hlási k opačnému pohlaviu (Šípošová, 2008). Podobnú charakteristiku nachádzame aj u Orobio de Castro (1993), ktorá charakterizuje transsexuálov/ky ako osoby, ktoré sa síce narodila ako určité pohlavie, buď muž alebo žena, ale vo svojom vnútornom presvedčení prináležia pohlaviu opačnému.

Za transgender sú považovaní tí ľudia, ktorých rod jednoznačne nevyplýva z ich zjavného pohlavia, alebo z pohlavia, ktoré im bolo prisúdené pri narodení. Do tejto kategórie teda spadajú tzv. female-to-male transsexuáli/ky (podstupujúci zmenu pohlavia v smere žena-muž), male-to-female transsexuáli/ky (zmena v smere muž-žena) a intersexuáli/ky (Cviková a kol., 2009).

V oblasti sexuality sa v poslednej dobe stretávame čoraz častejšie s pojmom queer. Lukšík a Supeková (2003, s. 56) pod ním rozumejú „ľudí, ktorých rodová identita a sexuálne túžby sa nezhodujú s väčšinovo zastúpenými rodovými identitami a sexuálnymi túžbami v spoločnosti“. Podľa tých autorov to teda môžu byť všetky vyššie uvedené kategórie.

Kobová (2009) tento pojem považuje za pozitívne určenie identity tých, ktorí narúšajú heterosexuálny poriadok spoločnosti a na označenie kultúrneho, historického a spoločenského vývoja sexuality koncom 80. rokov a v 90. rokoch 20. storočia, hoci napríklad s pojmom gej koexistoval už od 30. rokov 20. storočia

Ako vyplýva z predchádzajúcich riadkov, sexualita ako taká má mnohé podoby, zastrešuje mnohé formy sexuálneho správania, vzťahov či identity. Z tohto dôvodu nesúhlasíme s preferovaním jedného, hoci väčšinového, variantu.

Na to, aký postoj človek k sexualite a jej jednotlivým formám zaujme, majú do určitej miery vplyv diskurzy, v ktorých ten-ktorý človek uvažuje. Diskurzy o sexualite sa rozvíjali po stáročia, pričom sa vyšpecifikovali štyri hlavné typy diskurzov:

1. kresťanský diskurz: sexualita je riadená prísnyimi normami a zákazmi,
2. medicínsky diskurz: v uvažovaní o sexualite sa snaží maximalizovať vedeckosť a objektívnosť,
3. občiansko-liberálny diskurz: v popredí stojí otázka rozkoše a príjemnosti, sexuálna sloboda a rovnoprávnosť v sexualite,
4. HIV/AIDS rizikový diskurz: diskurz o sexualite je všeobecný, v popredí však stojí otázka bezpečnosti a rizika (Bianchi In Marková, 2008; Lukšík, Supeková, 2003)

Nazdávame sa, že takýto stručný exkurz do oblasti sexuality pomôže vytvoriť adekvátny obraz o východiskách pre skúmanú problematiku heterosexizmu.

2 HETEROSEXUÁLNA NORMATIVITA A HETEROSEXIZMUS

Pojmami heterosexizmus a heterosexuálna normativita (ďalej len „heteronormativita“) sa zaoberalo a zaoberá viacero zahraničných i slovenských autorov/iek. Musíme uviesť, že hlavné zásluhy na charakterizovaní, definovaní a objasnení týchto termínov majú zahraniční odborníci/čky. V našich podmienkach sa touto problematikou zaoberá len nevelké množstvo autorov/riek.

Ďalej podotýkame, že hoci v názve práce pojem heterosexizmus nefiguruje, do značnej miery používame a definujeme aj tento termín, keďže významové odchýlky pojmov relevantných pre našu prácu sú minimálne a slúžia na charakteristiku prakticky toho istého javu.

Medzi najčastejšie citované patrí Herekova (1995, s. 321) definícia heterosexizmu ako „ideologického systému, ktorý popiera, ponížuje a stigmatizuje akúkoľvek neheterosexuálnu formu správania, identity, vzťahov alebo komunity.“ Heterosexizmus označuje za významný zdroj napätia a sklúčenosti príslušníkov sexuálnych menšín (Herek In: Tucker, Potocky-Tripodi, 2006) a uvádza (Herek In: Krieglstein, 2004), že tento pojem vznikol na začiatku 70-tych rokov 20. storočia z potreby popisu a pomenovania negatívnych postojov k lesbickým ženám a gejom a ideológia, z ktorej vychádza, je podobná rasizmu a sexizmu. Morrow (1996, s. 2) pod týmto pojmom rozumie „povyšovanie a nadradžovanie heterosexuality nad neheterosexualitu, za systematické privilegovanie jedincov s heterosexuálnou identitou“ a súčasne „utláčanie tých, ktorý svoju identitu označujú za gejskú, lesbickú alebo bisexuálnu“.

Podľa Fafejtu (2004, s. 76) je heterosexizmus jednou z „dominantných inštitúcií našej spoločnosti“. Tvrdí, že „pri popise termínov muž a žena, resp. mužskosť či ženskosť, budú tieto popisy naplnené heterosexuálnym obsahom“ (Fafejta, 2004, s. 76). Ďalej uvádza, že väčšina z nás si pod mužskosťou predstaví niečo, čo by malo imponovať ženám, a pod ženskosťou to, čo by malo priťahovať muža.

Ondrisová (2002, s. 32) stručnejšie hovorí, že heterosexuality, teda partnerstvo muža a ženy, má privilegované postavenie a „je považované za jediný primeraný prejav lásky a sexuality“. Z toho vyplýva, že aj ona označuje heterosexuality za normu a priznáva spoločenské uprednostňovanie tejto formy sexuálnej orientácie.

Na analógiu medzi heterosexizmom a inými ideologickými smermi, ktoré stigmatizujú, diskriminujú alebo popierajú určité skupiny obyvateľstva charakterizované inakosťou, upriamujú pozornosť viacerí autori/ky. Okrem vyššie spomínaného Hereka, aj Krieglstein

(2004) poukazuje na sexistický charakter pomenovania predsudkov voči gejom a lesbám, ktoré tento pojem popisuje, rovnako ako odkazuje na sexistický pôvod tohto termínu.

Aj Ondrisová (2002) sa zmieňuje o paralele tohto pojmu s pojmami sexizmus, rasizmus a antisemitizmu a spomína využívanie tohto pojmu ako doplnkového k homofóbií, keďže objasňuje zdroje predsudkov voči gejom a lesbám.

Tieto dva pojmy sú teda v úzkom spojení. Pojem homofóbia sa však rozšíril o niečo skôr a má jasnejší význam. Po prvý krát ho použil v roku 1972 George Weinberg na charakterizovanie iracionálneho strachu a obáv heterosexuálnych osôb z blízkeho kontaktu s homosexuálne orientovanými ľuďmi (Szymanski et al., 2008).

Presvedčenie o nadradenosti heterosexuálnej orientácie je súčasťou väčšiny homofóbnych predsudkov, preto sú si tieto pojmy tak veľmi blízke. Ponúka sa však myšlienka, že heterosexizmus je viac vedomý a menej agresívny fenomén, ktorý je mnohokrát automaticky prijímaný väčšinou spoločnosti. Pri heterosexizme sa síce nejedná o prejav jednoznačného nepriateľstva ku gejom, lesbám či bisexuálom/kam, avšak je to jav, ktorý obmedzuje prístup týchto ľudí k rade sociálnych a ekonomických statkov (*Analýza situace*, 2007). Pechová (2007) uvádza ako ďalší rozdiel útočný charakter homofóbie (pocit, že gejovia/lesby ma ohrozujú) a skôr obranný charakter heterosexizmu (gejovia/lesby mi nevidia, pokiaľ sa nechcú domáhať práv vyhradených heterosexuálom resp. heterosexuálnym rodinám).

Fakt, že heteronormativita je v našej spoločnosti pevne zakorenená, je podľa Bass a Kaufmann (2003) spôsobený skutočnosťou, že väčšina ľudí je heterosexuálna a tak má spoločnosť tendenciu predpokladať, že heterosexuálny/a je každý/á – pokiaľ o sebe nedá vedieť opak. Ďalším podobným signálom je podľa Brzka a Pondělíčkovéj-Mašlovej (1992) situácia, že heterosexuálne zameraní ľudia ťažko chápu, že ľudia sú aj iní ako sú oni sami. Stretávame sa s postojom, že ak sa jedinci určitým spôsobom odlišujú, mali by sa snažiť svoje zameranie potlačiť a správať sa ako ostatní.

Ako uvádza Pechová (2005), tieto a podobné predpoklady nemusia byť vedené nejakým nepriateľstvom voči homosexuálnym ľuďom, vychádzajú skôr z neznalosti či nechoty premýšľať nad možnou odlišnosťou svojich blízkych.

Akýmsi negatívnym príkladom, aká rozsiahla môže heteronormativita byť, je tvrdenie Rathus, Nevid, Fischner-Rathus (1992), že medzi americkými heterosexuálmi/kami môžu byť homofóbne prejavy dokonca normou a prinajmenšom sa zdajú bežné.

Prejavy povyšovania heterosexuálnych vzťahov na normu môžeme nachádzať denne denne v bežných životných situáciách. Podľa Šípošovej (2002) ide napríklad o situácie, keď sa okolie pýta žien automaticky na partnera a svadbu, než aby vôbec zvažovalo mož-

nosť, že dotyčná môže žiť už roky v spokojnom lesbickom partnerstve. Iným prejavom heteronormativity je predpoklad, že homosexuálne páry musia byť len napodobeninou heterosexuálnych párov, a teda musia mať rozdelenú mužskú a ženskú rolu. Fafejta (2004) ďalej hovorí, že na každý gender pôsobí inštitúcia heterosexizmu inak. Mužom sú na verejnosti zakázané všetky vzájomné prejavy náklonnosti, ktoré by mohli byť chápané ako erotické. V tomto ohľade je voči nim heterosexizmus prísnejší než voči ženám. Muži sa nemôžu ani držať za ruky, zatiaľ čo ženy sa môžu beztrešne pobožkať, pohladať či kráčať zavesené do seba. Inokedy je zasa heterosexizmus menej benevolentný voči ženám. Starší slobodný muž je chápaný ako „starý mládenec“ a tento stav sa viac menej považuje za jeho voľbu. Nevydatá žena je naopak „starou pannou“, ktorá je buď lesba, alebo si ju nikto nechcel vziať.

Fay (2002) upozorňuje na veľmi dôležitý fakt, že heterosexuálna identita, ako ju chápeme dnes, by nemohla existovať, keby neexistovala identita homosexuálna. Privilegovanie heterosexuality je teda logicky možné len na základe toho, že v sexualite existuje diverzita.

Fafejta (2004) k tomu ešte dodáva, že identita človeka je zrozumiteľná vtedy, ak je možné ju zaradiť do jedného z dvoch pohlaví. Naše pohlavie je podľa neho zrozumiteľné, ak sa už vopred radí do inštitúcií heterosexizmu. Heterosexuálne inštitúcie sú chápané ako prirodzené, sú „originálom a normou“ (Butler In: Fafejta, 2004, s. 76). Znamená to, že sú buď považované za jediné možné, alebo sú predlohou aj pre neheterosexuálne vzťahy.

3 ÚROVNE HETEROSEXIZMU

Herek (1995) tvrdí, že heterosexizmus sa vyskytuje na dvoch úrovniach: vo forme kultúrneho a psychologického heterosexizmu.

Szymanski et al. (2008) spomína heterosexizmus na mikroúrovni- individuálny, na mezoúrovni – heterosexizmus v komunitách a organizáciách, a na makroúrovni – v sociálnych štruktúrach, politikách a ideológiách.

Vzhľadom na to, že v literatúre sa častejšie spomínajú úrovne podobné Herekovmu členeniu, bližšie si predstavíme práve kultúrny a psychologický heterosexizmus.

Kultúrny heterosexizmus, rovnako ako inštitucionalizovaný rasizmus a sexizmus, preniká spoločenskými zvyklosťami a inštitúciami. Príklady uvádzajú viacerí autori (Herek, 1995; Ben-Ari, 2001; Renzetti, 2005) v zásade rovnaké, jedná sa o nedostatok právnej ochrany pred diskrimináciou z hľadiska sexuálnej orientácie v zamestnaní, armáde, službách a pod., v absencii legálneho uznania gejských a lesbických vzťahov a pod.

Podľa (Šípošovej, 2001, s. 1) sa heterosexizmus dá chápať aj ako „jedna zložka širších a navzájom sa prelínajúcich ideológií sexuality a rodu“. Na inštitucionálnej úrovni vyúsťuje do diskriminačných praktík v oblasti právneho systému, školstva, zdravotníctva, služieb, cirkví, médií a iných inštitúcií. Ward a Schneider (2009) hovoria, že hoci sila heterosexuality je primárne doložená príkladom inštitúcie manželstva, rovnako aj iné inštitúcie sú významným miestom produkcie heteronormatívnych diskurzov, praktík a symbolov.

Ďalším príkladom je školstvo. Ako hovorí Šípošová (2002, s. 33) „preferovanie heterosexuality ako jediného primeraného spôsobu partnerského a rodinného života je výrazné aj v osnovách sexuálnej výchovy na slovenských školách“.

Čo sa zdravotníctva týka, iné ako heterosexuálne formy spolunažívania boli dlho spájané s patológiou. Homosexualita bola Americkou psychiatrickou asociáciou vyradená z Diagnostického a štatistického manuálu duševných chorôb DSM-III v roku 1973 a z Medzinárodnej klasifikácie chorôb ICD-10 až v roku 1991 (Šípošová, 2002).

Pri šírení heterosexuálnej paradigmy zohrala významnú úlohu v súvislosti s kresťanskou vierou cirkev. Heinze (In: Ondrisová, 2002, s. 36) nazýva „teologicky ospravedlňované potlačanie iného ako heterosexuálneho správania heterosexuálne normatívnou teológiou.“

Takisto masmédiá sú ďalšou inštitúciou odrážajúcou a udržiavajúcou kultúrny heterosexizmus. Príbehy a rozprávky sú naplnené heterosexuálnymi vzťahmi, rodiny vo filmoch bývajú heterosexuálne, u detí sa predpokladá heterosexuálne zameranie (Ondrisová, 2002, s. 36). Rovnako sa stretávame buď s úplným opomínaním gejskej a lesbickej problematiky,

prípadne narážame na jej negatívne vykreslenie (Fejes and Petrich, Neisen In: Morrow, 1996).

Psychologický heterosexizmus je individuálnou manifestáciou kultúrneho heterosexizmu. Je reflektovaný v pocitoch odporu, hostility alebo odsudzovania homosexuality resp. gejev a lesbiab, ktoré prerastá vo všeobecný jav. „Empirické výskumy dokazujú, že značný počet gejev a lesbiab bolo terčami verbálnych útokov, harassmentu, diskriminácie v zamestnaní alebo fyzických útokov z dôvodu ich sexuálnej orientácie“ (Herek, 1995, s. 322).

Jedným z výskumov deklarujúcim Herekove (1995) slová je Výskum diskriminácie na základe sexuálnej orientácie, ktorý iniciovala Medzinárodná asociácia lesbiab a gejev ILGA-Europe v rokoch 2001-2003 v prístupujúcich krajinách EÚ. Z výskumu vyplynulo, že v prístupujúcich krajinách existuje značná miera diskriminácie namierená voči gejom, lesbiám a bisexuálom/kam a ktorá ovplyvňuje široké spektrum životných sfér. Výsledkom je tak reálna hrozba násilia, obťažovania vo vzdelávacom systéme, v zamestnaní, verejných priestranstvách a dokonca aj v rodinách samotných gejev a lesbiab, kde je väčšina z nich nútená svoju sexuálnu orientáciu tajiť. Takáto diskriminácia zosilňuje pocity izolácie a marginalizácie gejskej, lesbickej a bisexuálnej menšiny, a následne môže viesť k poklesu sebaúcty dotknutých jedincov (Loudes, 2004). Čo sa týka Slovenskej republiky, až 50% gejev a lesbiab tu cíti potrebu skrývať svoju orientáciu na verejnosti a takmer každý druhý gej, lesba alebo bisexuál/ka bol/a obeťou obťažovania z dôvodu svojej sexuálnej orientácie. Jednalo sa o spomínané slovné urážky, bezohľadnosť a vyhrážky (*Lesbické ženy*, 2002). Fyzickým útokom (fackám, kopancom, úderom) bolo vystavených 15% respondentov (*Výskum diskriminácie*, 2002). Môžeme sa nazdávať, že ak by bola naša spoločnosť otvorená, dynamická a založená na rôznorodosti, počet príslušníkov/čok sexuálnych minorít s potrebou utajovania svojej sexuálnej preferencie by bol nižší.

Fafejta (2005) hovorí, že inštitúciu heterosexizmu svojim správaním často potvrdzujú aj tí, čo sa za heterosexuálov/ky nepovažujú. Svoju sexuálnu orientáciu skrývajú i pred svojimi najbližšími. Život v spoločnosti je pre nich jednoduchší, keď na svoju odlišnosť neupozorňujú. Zároveň to od nich väčšinová heterosexuálna spoločnosť vyžaduje – pretože ani ona nemá záujem, aby v každodenných medziľudských interakciách boli spochybňované dominantné inštitúcie, akou je heterosexizmus.

Ak by sme teda mali stručne zhrnúť charakteristiku heterosexizmu, môžeme povedať, že sa jedná o hegemoniu homosexuality v spoločnosti, prejavujúcu sa zautomatizovaným myslením v heterosexuálnych rámcach. Preniká všetkými sférami spoločnosti, nachádzame ho od makroúrovne po mikroúroveň, jeho prejavy sú viditeľné v zdravotníctve, v školstve,

armáde či kultúre. Heterosexizmus nie je hnaný vedomými pohnútkami. Môžeme povedať, že sila jeho zakotvenia je spôsobená dlhoročnými tradíciami a normami.

4 HETERONORMATIVITA A HETEROSEXISTICKÉ PREDISUDKY V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Jedným zo základných usmernení pre prácu sociálnych pracovníkov je Etický kódex, ktorý vydáva a reviduje Národná asociácia sociálnych pracovníkov. Ten upravuje a objasňuje základné etické princípy, ktorými by sa mal sociálny pracovník/čka pri vykonávaní svojho povolania riadiť. Strieženec (2001, s. 97) ho charakterizuje ako „systematicky usporiadaný súbor noriem pre sociálnych pracovníkov/čky.“

Pre našu prácu je kľúčový článok 4.02, ktorý hovorí, že „sociálni/e pracovníci/čky nemôžu praktizovať, ospravedlňovať, uľahčovať alebo spolupracovať na žiadnej forme diskriminácie z dôvodu rasy, etnicity, národnosti, farby pleti, pohlavia, sexuálnej orientácie, rodovej identity alebo vyjadrenia, veku, manželského stavu, politického presvedčenia, náboženstva, imigračného statusu alebo mentálnej či fyzickej poruchy,“ (*Code of Ethics*, 2008, s.1). Tento kódex zároveň hovorí, že sociálni/e pracovníci/čky by mali získať vzdelanie, ktoré im pomôže pochopiť a porozumieť prirodzenosť sociálnej rôznorodosti na základe vyššie spomínaných charakteristík (*Code of Ethics*, 2002).

Council on Social Work Education (CSWE) vo svojich ustanoveniach zakotvuje, že „vzdelávacie programy sociálnej práce musia prezentovať teoretický a praktický obsah, týkajúci sa modelov, dynamiky a následkov diskriminácie, ekonomickej deprivácie a útlaku. Študijné programy musia zaisťovať obsah týkajúci sa rôznorodosti na základe farby pleti, obsah týkajúci sa žien a lesbických a gejských osôb. Tento obsah musí zdôrazňovať dôsledky diskriminácie, ekonomickej deprivácie a útlaku týchto skupín,“ (*CSWE Curriculum Policy Statement*, 2009).

Podľa Strieženca (2001, s. 97) je úlohou sociálnych pracovníkov „meniť predsudky a netolerovať predsudky ostatných pre pôvod, rasu, spoločenské postavenie a status, pohlavie, sexuálnu orientáciu, vek, zdravotné postihnutie, vieru alebo preto, akým prínosom je pre spoločnosť.“

V pomáhajúcich profesiách by teda malo byť pravidlom a samozrejmosťou, že ich vykonávatelia/ky ku svojim klientom/tkám pristupujú bez predsudkov. V týchto sférach by v záujme efektívnej práce s klientom/kou nemalo pre heterosexizmus existovať miesto. Keďže aj odborníci/čky z tohto pracovného poľa sú primárne členmi širokej spoločnosti až potom vykonávatelia/ky svojho povolania, je pochopiteľné, že sú ovplyvnení širšími spoločenskými normami. Dôsledkom toho je fakt, že sociálna práca očistená od akéhokoľvek prejavu heterosexizmu je momentálne nedosiahnutým cieľom.

Z historického hľadiska je pochopiteľné, že o takomto ideálnom stave ešte nemôžeme hovoriť. Podľa Hylton (2005) pomáhajúce profesie vrátane sociálnej práce, ako zástupcovia dominantnej kultúry ešte prispeli k zneviditeľneniu a marginalizácii gejskej a lesbickej minority. Pred už vyššie spomínanými 70-tymi rokmi 20. storočia bolo prevládajúce chápanie tejto komunity v rámci sociálnych vied, ktoré ovplyvňovalo intervencie či už sociálnych pracovníkov/čiek, psychológov/ičiek alebo medicínskych pracovníkov/čiek patologicky orientované. A tak sa vďaka tomu, že homosexualita bola až do tohto obdobia z medicínskeho hľadiska chápaná ako porucha, upevnilo vnímanie gejov a lesbičiek ako deviantov/tiek.

Ben-Ari (2001) upozorňuje, že odborníci/čky a profesionáli/ky starajúci/e sa o mentálne zdravie klientov/tiek s negatívnymi postojmi ku gejom a lesbám nemôžu prispieť k poskytovaniu kvalitných sociálnych služieb pre tento typ klientov/tiek. V lepšom prípade podľa nej pracujú menej efektívne, v horšom možno poskytnuté služby tejto klientele označiť za škodlivé.

Morrow (1996) hovorí, že hoci sú si pedagógovia/ičky a samotní/é sociálni/e pracovníci/čky vo všeobecnosti vedomí potreby citlivosti k otázkam rozmanitosti, snahy o zahrnutie poznatkov o gejskej a lesbickej problematike do samotnej edukácie existujú, avšak napredujú pomalým tempom.

Ben-Ari (2001, s.120) upozorňuje na to, že pre skvalitnenie edukačného procesu je primárne dôležité vedieť, ako „osoby zodpovedné za vzdelávanie uvažujú o tejto problematike a aké postoje k homosexualite zaujímajú.“

Podľa Gartnesovej et al. (In: Marková, 2007) možno predpojaté a neadekvátne postupy, ktoré sa objavujú v psychoterapeutickej a poradenskej praxi rozdeliť do šiestich okruhov. Jedná sa o:

1. Posudzovanie – posudzovanie odlišnej sexuality ako patológie, pripisovanie problémov klienta na vrub jeho sexuálnej orientácie, nezohľadnenie internalizovanej homofóbie klienta a jej podielu na jeho problémoch (napr. depresia a úzkosti), alebo naopak automatické predpoklady o tom, že klient je heterosexuál;
2. Intervencia – zameriavanie sa na sexuálnu orientáciu aj tam, kde to nie je relevantné;
3. Identita – neznalosť vývinu inej ako heterosexuálnej identity (napr. gejskej alebo lesbickej), nezohľadnenie podielu internalizovanej homofóbie na vývine takejto identity klienta (napr. trivializovanie obáv z homofobických postojov okolia) atď.;

4. Vzťahy – automatické aplikovanie heterosexuálnych modelov (neznalosť prirodzenosti a odlišnosti napr. homosexuálnych vzťahov);
5. Rodina – vnímanie homosexuála ako nedostatočného rodiča z titulu jeho sexuálnej orientácie (automatické predpoklady, že výchova iná ako v heterosexuálnom modeli rodičovstva spôsobujú problémy detí);
6. Odborné poznatky a vzdelanosť - nedostatočné odborné znalosti o odlišných formách sexuality ako je heterosexualita.

Týchto šesť bodov vytvára adekvátny obraz heterosexistických prístupov v pomáhajúcich profesiách, v našom ponímaní vnímaných v sociálnej práci. Je v nich obsiahnutá automatická predstava, že klient/ka je heterosexuál/ka, automatické aplikovanie heterosexuálnych modelov ako spomína napríklad Fafejta (2004, s. 76), alebo nedostatočné odborné znalosti v problematike neheterosexuálnej orientácie, ktoré vyplývajú z nedostatočnej odbornej prípravy v oblasti práce s klientom/kou ako príslušníkom/čkou sexuálnej minority, o ktorom bližšie píšeme v nasledujúcej kapitole venujúcej sa výskumom v sociálnej práci. Gartnesová et al. (In: Marková, 2007) tým podľa nášho názoru presne zadefinovala oblasti, v ktorých je potrebné naďalej pracovať a rozvíjať zručnosti sociálnych pracovníkov/čiek. Marková (2007) v tejto súvislosti prichádza s opatreniami, ktoré by mali prispieť k zvýšeniu senzitivity k týmto témam, modifikácií diskriminujúcich postojov a smerujúcich k nepredpojatej práci s gejskou, lesbickou a bisexuálnou klientelou. V rámci odbornej prípravy budúcich sociálnych pracovníkov/čok teda odporúča:

- „zaradiť výučbu rodovej a sexuálnej výchovy do prípravy budúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok na vysokých školách, systematicky ju uplatňovať, prípadne zlepšiť ich profesijnú prípravu,

- zaradiť rôzne formy zážitkového učenia do vzdelávania budúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok, zamerané aj na zvyšovanie senzitivity pre alternatívne rodinné a partnerské formy, ako aj na prácu s vlastnými homofóbnymi a heterosexistickými presvedčeniami a postojmi,

- pripraviť budúcich/e sociálnych pracovníkov a pracovníčky na efektívnu spoluprácu s klientmi a klientkami – rodičmi gejev a lesbických žien, deťmi, ale aj samotnými lesbickými ženami, homosexuálnymi a bisexuálnymi ľuďmi,

- sprostredkovať poznanie nielen o vývine G&L identity, ale aj o problematike homofóbie a heterosexizmu, o reálnom živote gejev a lesbických žien a pod.,

- eliminovať reprodukovanie heterosexistických a homofóbnych postojov v odbornej literatúre, ako aj v prístupe ku študentom a študentkám,“ (Marková, 2007, s. 195).

Tieto odporúčania rovnako trefne ako v prípade Gartnesovej (In: Marková, 2007) vystihujú, akou cestou sa dá zmena k väčšej miere tolerancie dosiahnuť. Predpokladáme však, že časový horizont, v ktorom budú všetky spomenuté body zakomponované do študijných programov slovenských vysokých škôl vychovávajúcich nielen budúcich/ce sociálnych pracovníkov/čky, ale aj psychológov/gičky, učiteľov/ky či lekárskeho personál je zatiaľ v nedohľadne.

5 VÝSKUMY HETEROSEXIZMU V SOCIÁLNEJ PRÁCI

O tom či, a do akej miery je heterosexizmus prítomný v sociálnej práci hovoria mnohé výskumy, ktoré boli v tejto oblasti realizované. Ich zameranie je širokospektrálne, skúmajú sa jednak postoje študentov/tiek sociálnej práce, ich pedagógov/ičiek či samotných sociálnych pracovníkov/čiek. Rovnako sa skúmajú zmeny týchto postojov vplyvom edukácie, zvyšovania počtu vyučovacích hodín venovaných gejskej, lesbickej aj bisexuálnej problematike. Štúdie analyzujú študijný materiál budúcich sociálnych pracovníkov/čok, zisťujú mieru začlenenia homosexuálnej problematiky do učebných textov a pod.

Napríklad postoje voči homosexualite zaznamenali značnú výskumnú pozornosť v posledných tridsiatich rokoch. V počiatkoch sa touto oblasťou zaoberalo len necelých 10% výskumov, v poslednej dobe záujem neustále rastie. Skúmajú sa postoje nielen profesionálov a študentov, ale aj laickej verejnosti a väčšinovej populácie (Ben-Ari, 2001).

Ako sme už vyššie spomínali, táto problematika je v slovenských vedeckých kruhoch stále málo diskutovaná, skúmaná a prepájaná s praxou. Aj Marková (2007) spomína, že sexuálna a rodová výchova je v príprave budúcich absolventov/tiek pomáhajúcich profesií, teda aj absolventov/tiek sociálnej práce, stále na okraji pozornosti. Absencia systematického odbúravania homofóbie, jej prejavov ako i prejavov heterosexistického zmýšľania podľa nej vyúsťuje do odmietavého a diskriminujúceho postoja a správania voči príslušníkom sexuálnych minorít. Výsledky preukázali u budúcich sociálnych pracovníkov/čiek značné predsudky, stereotypy a nedostatok vedomostí v oblasti sexuality. Tento výskum jasne poukázal na potrebu vzdelávania v oblasti rodovej a sexuálnej výchovy, ktorej cieľom by malo byť zvýšenie nediskriminujúceho postoja ku klientom/kám - príslušníkom/čkam sexuálnych minorít.

Zaujímavý výskum uskutočnila Havigerová a Janebová (2008). Skúmali v ňom implicitné koncepty normality u pracovníkov/čok pomáhajúcich profesií. Vymedzili v ňom 15 základných sfér, ktoré táto skupina považuje za normu. Pre našu prácu sú relevantné obzvlášť oblasti *rodina* (jedinec má rodinu, žije v rodinnom prostredí) a *deti* (jedinec má alebo chce mať dve deti). Hoci tieto kategórie sa teoreticky môžu vzťahovať aj na gejské resp. lesbické osoby, predpokladáme, že respondenti/tky mali na mysli skôr klasický model rodiny, tvorený mužom a ženou. Tento predpoklad vychádza aj zo súvzťažných kategórií *nenápadnosť* (jedinec sa správa nenápadne, nevybočuje z radu) a *normy* (jedinec dodržiava normy spoločnosti, v ktorej žije). Podľa nášho názoru, sa vo väčšinovom zmýšľaní homosexuálna orientácia za vybočenie z radu považuje, rozhodne ju teda neoznačuje *nenápad-*

nost'. Homosexualita rovnako nie je považovaná za normou alebo akýsi model sexuálnej orientácie. Dá sa teda povedať, že homosexualita u respondentov/tiek tohto výskumu nespadá do medzí normality.

Na skúmanie postojov k homosexualite resp. gejom a lesbám existuje viacero metód. Medzi často používané patrí napríklad Herekova (1988) škála nazvaná Postoje heterosexuálov/iek k lesbám a gejom, alebo Larsonova (1980) škála Postoje heterosexuálov/iek k homosexualite (*Measuring Attitudes Toward Homosexuality*, 2009). Medzi ďalších autorov, ktorý zostavili nástroje na meranie postojov k homosexualite patrí napríklad Haddock et al. (1993), Kite a Deaux (1986), Eagly a Mladinic (1989), LaMar a Kite (1998) a pod. (*Measuring Attitudes Toward Homosexuality*, 2009).

Morrow (1996) skúmala začlenenie GLB problematiky do učebných textov študentov/tiek sociálnej práce. Skórovacia škála pozostávala z možností *žiadne začlenenie problematiky; začlenenie problematiky v negatívnom význame; minimálne začlenenie; stredné začlenenie; plné začlenenie*. Výsledky preukázali, že prevažná väčšina skúmaných textov (81,5%) bola zaradená v prvých troch spomínaných kategóriách (žiadne začlenenie, začlenenie v negatívnom význame alebo minimálne začlenenie). Len zvyšných 18, 5% prezentovalo stredné alebo plné začlenenie GLB problematiky do materiálov, z ktorých sa na svoje budúce povolanie pripravujú študenti sociálnej práce. Z nášho pohľadu sú výsledky tohto výskumu alarmujúce, keďže systematickú prípravu na prácu s rôznymi typmi klientov/tiek už počas štúdia považujeme pri efektívnom výkone takéhoto povolania za kľúčovú.

Podobne zarážajúcim je zistenie Van Voorhisa a Wagnera (In: Hylton, 2005), ktorí odhalili skutočnosť, že články, ktorých názvy obsahovali gejskú alebo lesbickú problematiku (okrem článkov ktoré sa zaoberali HIV a AIDS) tvorili iba 1% obsahu 12 odborných časopisov sociálnej práce publikovaných medzi rokmi 1988 a 1997. Hoci obdobie, za ktoré boli články sledované, malo od ukončenia oficiálneho patologického vnímania homosexuality odstup takmer 20 rokov, na zmenu odborného náhľadu to pravdepodobne nestačilo. Na tomto príklade môžeme vidieť, ako dlho pravdepodobne potrvá, kým sa bude homosexualita považovať za bežnú tému aj v odbornej literatúre.

Ben-Ari (2001) realizovala výskum, v ktorom porovnávala postoje k otázkam homosexuality u príslušníkov fakúlt psychológie, sociálnej práce a učiteľstva. Išlo o porovnanie na piatich univerzitách v Izraeli a z výsledkov vyplynulo, že priemerné skóre celej vzorky predstavovalo nízko homofóbne postoje. Jednalo sa o tretí stupeň na škále *vysoko nehomofóbne postoje; nízko nehomofóbne postoje; nízko homofóbne postoje* a *vysoko homofóbne postoje*. Medzifakultné rozdiely boli minimálne, najlepšie však obstáli psychológovia/ičky,

nasledovali sociálni/e pracovníci/čky a učiteľia/ky. Pri tomto výskume je zaujímavosťou, že v roku 1998 merala táto autorka postoje k homosexualite čisto u študentov sociálnej práce. Tí získali nižšie skóre, umiestnili sa nízko v nehomofóbných postojoch. Oproti svojim mentorom teda majú k homosexualite otvorenejšie postoje.

Herek a Kite (In: Ben-Ari, 2001) poukazujú na fakt, že vzdelanie je nepriamo úmerné homofóbnym postojom a že práve vzdelanie je efektívnym nástrojom k zmene takýchto postojov.

Hylton (2005) uskutočnila výskum skúseností lesbických a bisexuálnych študentiek sociálnej práce s heteronormativitou. Z tejto štúdie vyplynulo, že účastníčky boli počas svojho štúdia neustále konfrontované s predpokladom, že sú heterosexuálky rovnako ako s privilegovaním heterosexuality. Toto privilegovanie heterosexuality, resp. heteronormativita sa prejavovala v triedach respondentiek, pri ich zaradovaní na pracovné miesta a medzi svojimi rovesníkmi.

Aby mohli sociálni pracovníci a pracovníčky efektívne pracovať s príslušníkmi sexuálnych minorít, teda osobami, na ktoré má heterosexizmus priamy dopad, je nevyhnutné, aby dokázali zaujať profesionálny nediskriminujúci postoj a pracovať nepredpojatú. Oficiálne proklamovaný pozitívny postoj nemusí skutočne zaručovať takýto postoj aj v praxi.

V najnovších výskumoch bol zistený len slabý vzťah medzi tým, aké postoje odborníci a odborničky verejne prezentujú a ako sa skutočne správajú. Tento stav je čiastočne zrozumiteľný v kontexte dlhotrvajúceho spoločenského odmietania homosexuality, pričom neboli vypracované žiadne návody ani poradenstvo, ktoré by pomáhali terapeutom nezaujato pracovať s gejmi a lesbickými ženami. Mnohí profesionáli/ky tak naďalej neprimerane používajú heterosexuálne normy vývinu a vzťahov, podľa ktorých môžu homosexuálne vzťahy pôsobiť „patologicky“. Tieto modely neberú do úvahy špecifiká homosexuálnych vzťahov, ani skutočnosť, že homosexuálni a bisexuálni ľudia majú v dôsledku diskriminácie len minimálnu podporu od okolia (Ondrisová, 2002).

Berkman a Zinberg (In: Marková, 2007) skúmali homofobické a heterosexistické postoje sociálnych pracovníkov/čok. Viac ako 90% respondentov/tiek nebola homofobická, zvyšných 10% vykazovalo mierne homofobické postoje. Na druhej strane však väčšina vyjadrila heterosexistické postoje.

V našej práci budeme mapovať postoje sociálnych pracovníkov/čok ku gejom a lesbám a zisťovať mieru ich homofóbie. Použijeme na to dve overené metódy - Index homofóbie (Index of Homophobia - IHP) od Hudsona a Rickettsa (1989) a Herekovu (1988) Škálu postojov voči gejom a lesbám (Attitudes toward lesbian and gay men Scale - ATLG-S). Z

vyššie spomínaných výskumov budeme vychádzať pri tvorbe hypotéz pre náš výskum a následne ich použijeme na porovnanie nameraných dát.

6 VÝCHODISKÁ PRE VÝSKUM

Na základe prechádzajúcich kapitol môžeme konštatovať, že skúmaniu heteronormativity nie je v našich podmienkach venovaná dostatočná pozornosť. V absencii poznatkov v tejto oblasti vidíme nesplnenie jednej zo základných podmienok práce sociálnych pracovníkov/čok – nediskriminujúceho a nepredpojatého prístupu ku všetkým cieľovým skupinám klientov/tiek. Nazdávame sa, že nedostatočná miera vzdelávania u študentov a študentiek sociálnej práce môže byť príčinou ich zaujatého prístupu ku gejským, lesbickým a bisexuálnym klientom/klientkám prameniaceho z predsudkov a homofóbnych stereotypov, ktoré sa u laickej verejnosti bežne vyskytujú (Loudes, 2004). Dôsledkom toho môže byť nielen neriešenie ťaživej situácie klienta/ky, ale v horšom prípade aj jej prehĺbenie a v konečnom dôsledku vytvorenie averzie, strata dôvery a implicitná predstava o nekompetentnosti sociálnych pracovníkov/čok u klientov/tiek tejto skupiny.

Z nášho pohľadu je nevyhnutné skúmať u študentov a študentiek mieru týchto predsudkov, čo môže byť podkladom pri vytváraní obsahovej stránky ich štúdia, teda aplikácie rodovej a sexuálnej výchovy do študijných plánov univerzít a zisťovania jej potrebného rozsahu.

V našom výskume zameriame pozornosť aj na sociálnych pracovníkov, teda na pohľad do praxe.

7 VÝSKUM MIERY HOMOFÓBIE A POSTOJOV VOČI GEJOM A LESBÁM U ŠTUDENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE A SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV/ČOK

K skúmaniu heterosexistického zmýšľania a miery homofóbie u študentov/tiek sociálnej práce a sociálnych pracovníkov/čok nás motivoval predovšetkým nedostatok podobných poznatkov v domácich vedeckých kruhoch. Takéto informácie považujeme za kľúčové pri akejkolvek budúcej snahe o pôsobenie v tejto oblasti. Získané poznatky môžu byť indikátorom potreby systematickej práce so študentami/tkami i sociálnymi pracovníkmi/čkami v oblasti tolerancie prístupu ku klientovi/tke.

7.1 Ciele a hypotézy výskumu

Predmetom našej práce je primárne heterosexuálna normativita v sociálnej práci. Z preštudovaných zdrojov vyplýva, že jedným zo základných poznatkov potrebných na ďalšie skúmanie v tejto oblasti je identifikácia postojov a zmýšľania osôb v sociálnej práci zainteresovaných.

Na základe spomenutého sme stanovili hlavný cieľ výskumu: Identifikovať homofóbne a heterosexistické postoje u sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce.

Čiastkové ciele, ktoré bližšie rozpracúvajú hlavný cieľ sú nasledovné:

C1: Identifikovať mieru homofóbie u študentov/tiek sociálnej práce.

C2: Identifikovať mieru homofóbie u sociálnych pracovníkov/čok.

C3: Identifikovať postoje k lesbám u študentov/tiek sociálnej práce.

C4: Identifikovať postoje k lesbám u sociálnych pracovníkov/čok.

C5: Identifikovať postoje ku gejom u študentov/tiek sociálnej práce.

C6: Identifikovať postoje ku gejom u sociálnych pracovníkov/čok.

Ako vyplýva z kapitoly venujúcej sa výskumom homofóbie a heterosexuálneho zmýšľania v sociálnej práci, u študentov/tiek sociálnej práce bola zaznamenaná nižšia miera homofóbie ako u ich mentorov (Ben-Ari, 2001). Keďže uvažujeme, že edukácii študentov/tiek sa mnohokrát venujú ľudia priamo z praxe, čiže sociálni/e pracovníci/čky vykonávajúci svoje povolanie popri pôsobení na vysokej škole. Z tohto pohľadu vychádzame v tvorbe hypotéz pre náš výskum aj z týchto výsledkov, hoci výskumná vzorka v spomínanom výskume nebola priamo označená za sociálnych pracovníkov/čky. Berkman a Zinberg (In: Marková, 1997) u sociálnych pracovníkov/čok identifikovali heterosexistické postoje. Vzhľadom na

prepojenie na spomínané zdroje sme pre náš výskum stanovili nasledovné hypotézy, vyjadrujúce predpokladané rozdiely medzi skupinami výskumného súboru:

H1: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok zaznamenáme vyššiu mieru homofóbie ako u študentov/tiek sociálnej práce.

H2: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči lesbám ako u študentov/tiek sociálnej práce.

H3: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči gejom ako u študentov/tiek sociálnej práce.

7.2 Metódy výskumu

Na meranie postojov respondentov/tiek ku gejom a lesbám použijeme dotazník zložený z preloženej verzie Indexu homofóbie – Index od Homophobia (IHP) (Hudson, Ricketts, 1980) a Škály postojov voči gejom a lesbám – Attitudes toward lesbians and gay-scale (Herek, 1988).

Index homofóbie je 25 položkový dotazník, s možnosťou skórovania od 0 do 100. Nízka miera homofóbnych postojov je reflektovaná v nízkom dosiahnutom skóre, zatiaľ čo strach a diskomfort z prítomnosti gejom a lesbiem je vyjadrený vo vysokom skóre. Osoby, ktoré dosiahli skóre od 0 do 25 predstavujú osoby s „vysokým stupňom nehomofóbnych postojov“, skóre od 26 do 50 reprezentuje kategóriu s „nízkym stupňom nehomofóbnych postojov“, skóre od 51 do 75 predstavuje kategóriu osôb s „nízkym stupňom homofóbnych postojov“, a osoby, ktoré skórovali medzi 76 a 100 bodmi sú charakterizované ako osoby s „vysokým stupňom homofóbnych postojov“. S každou položkou vyjadrovali respondenti/ky svoj súhlas resp. nesúhlas prostredníctvom 5 stupňovej Likertovej škály, pričom škála vyzerala nasledovne: 1-úplne súhlasím, 2-súhlasím, 3-ani súhlasím ani nesúhlasím, 4-nesúhlasím, 5-úplne nesúhlasím (pri niektorých položkách dotazníka sa využíva opačné skórovanie, teda 1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1).

Škála postojov voči gejom a lesbám meria postoje heterosexuálov/iek ku gejom a lesbám (Herek, 1988). Vychádza z verejných diskusií na tému sexuálnej orientácie, táto stupnica prezentuje výroky ktoré zahŕňajú emočné reakcie heterosexuálov/iek na homosexualitu gejom a lesbiem. Stupnica pozostáva z 20 výrokov, rozdelených do 2 podskupín. Prvá obsahuje 10 výrokov o lesbiách, druhá 10 výrokov o gejom. Na vyjadrenie miery súhlasu resp. nesúhlasu slúži podobne ako v prípade Indexu homofóbie, odlišná je len numerická hodnota pripadajúca k jednotlivým stupňom škály. Vyzerá nasledovne: 1-úplne súhlasím, 3-súhlasím, 5-ani súhlasím ani nesúhlasím, 7-nesúhlasím, 9-úplne nesúhlasím. Súčtom

numerických hodnôt každej položky dosiahneme celkové skóre, ktoré vyjadruje charakter postojov, teda (v prípade ATL, ATG) od 10 do 30 – extrémne pozitívne postoje, od 31 do 50 – pozitívne postoje, od 51 do 70 – negatívne postoje a od 71 do 90 – extrémne negatívne postoje. Vzhľadom na stanovený cieľ výskumu majú tieto čiastkové škály väčšiu výpočtovú hodnotu ako sumárna ATLG škála, keďže gejov a lesby vnímame ako dve samostatné kategórie, hoci obe sa radia medzi sexuálne menšiny, medzi osoby so sexuálnou preferenciou rovnakého pohlavia. Pre lepšiu náhľad však prinášame aj výsledky indentifikujúce postoje voči gejom a lesbám súhrnne. V tomto prípade bola kategorizácia nasledovná: od 20 do 60 – extrémne pozitívne postoje, od 61 do 100 – pozitívne postoje, od 101 do 140 – negatívne postoje, od 141 do 180 – extrémne negatívne postoje.

7.3 Premenné

V našej práci sa venujeme skúmaniu nasledovných premenných:

- Miera homofóbie u sociálnych pracovníkov/čok,
- Miera homofóbie u študentov/tiek sociálnej práce,
- Postoje voči lesbám u sociálnych pracovníkov/čok,
- Postoje voči lesbám u študentov/tiek sociálnej práce,
- Postoje voči gejom u sociálnych pracovníkov/čok,
- Postoje voči gejom u študentov/tiek sociálnej práce.

Operacionalizácia pojmov:

- Miera homofóbie – skóre získané v dotazníku (časť IHP – Index homofóbie),
- Postoje voči lesbám – skóre získané v dotazníku (časť ATL – Postoje voči lesbám),
- Postoje voči gejom – skóre získané v dotazníku (časť ATG – Postoje voči gejom).

7.4 Spracovanie výsledkov výskumu

Výsledky získané vo výskume sme podrobili matematicko-štatistickej analýze v štatistických programoch Excel a SPSS. Pre každý výrok sme zostavili tabuľky približujúce počet, percentuálne vyjadrenie počtu, aritmetický priemer, najčastejšie sa vyskytujúcu hodnotu odpovede (modus), smerodajnú odchýlku a výsledok testu štatistickej významnosti. Teda hodnotu, ktorá hovorí o tom, či sú rozdiely medzi skúmanými skupinami respondentov/tiek (sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce) štatisticky významné. Na skúmanie štatistickej významnosti sme použili testy, ktoré slúžia na porovnávanie rozdielov medzi dvoma a skupinami a to Mann-Whitneyho test a t-test (Chráska, 2007).

7.5 Výber a charakteristika výskumného súboru

Základným kritériom pre výber respondentov/tiek výskumu bola príslušnosť k študijnému odboru sociálna práca alebo výkon povolania sociálnej práce. Prostredníctvom e-mailu sme kontaktovali a požiadali o spoluprácu 436 študentov/tiek sociálnej práce a 347 sociálnych pracovníkov/čok. Študentov/ky sociálnej práce sme kontaktovali aj priamo a dotazník distribuovali osobne. Z celkového počtu oslovených respondentov/tiek na našu žiadosť o spoluprácu zareagovalo a zaslalo resp. odovzdalo vyplnený dotazník 160 respondentov/tiek (70 sociálnych pracovníkov/čiek a 90 študentov/tiek sociálnej práce). Pri študentoch/tkách sociálnej práce bol pomer dotazníkov získaných prostredníctvom e-mailu a dotazníkov získaných pri priamom oslovení 71:19. Celková návratnosť predstavovala 20,4%, čiastková pre sociálnych pracovníkov/čky 20,2% a pre študentov/ky sociálnej práce 20,6%. Bližšiu charakteristiku výskumnej vzorky uvádzame v nasledovných tabuľkách.

Tab. 1 Zloženie výskumného súboru z hľadiska príslušnosti k skupine sociálnych pracovníkov/čok resp. študentov/tiek sociálnej práce.

Kategória	Počet	%
Sociálni/e pracovníci/čky	70	43,7
Študenti/ky soc. práce	90	56,3
Spolu	160	100

Tab. 2 Zloženie výskumného súboru z hľadiska pohlavia.

Pohlavie	Počet	%
Muži	17	10,6
Ženy	143	89,4
Spolu	160	100

Tab. 3 Zloženie výskumného súboru z hľadiska príslušnosti k skupine sociálnych pracovníkov/čok resp. študentov/tiek sociálnej práce a pohlavia zároveň.

Pohlavie	Sociálni/e pracovníci/čky		Študenti/ky soc. práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Muži	9	12,9	8	8,9	17	10,6
Ženy	61	87,1	82	91,1	143	89,4
Spolu	70	100	90	100	160	100

Tab. 4 Zloženie výskumného súboru z hľadiska religiozity.

Religiozita	Sociálni/a pracovník/čka		Študent/ka sociálnej práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Veriaci/a katolík/čka - protestant/ka pravidlne chodím do kostola	21	30,0	34	37,8	55	34,4
Veriaci/a katolík/čka - protestant/ka príležitostne chodím do kostola	18	25,7	25	27,8	43	26,9
Veriaci/a katolík/čka - protestant/ka nechodím do kostola	14	20,0	12	13,3	26	16,3
Ateistu/ku - neveriaceho/u	8	11,4	10	11,1	18	11,3
Neviem	4	5,7	6	6,7	10	6,3
Iné	5	7,1	3	3,3	8	5
Spolu	70	100	90	100	160	100

7.6 Časový plán výskumu

Výskum sme naplánovali a realizovali v nasledovných etapách:

- Vymedzenie cieľu výskumu a hypotéz: november 2009,
- teoretická príprava: september 2009 – január 2010,
- formulácia výskumnej vzorky: január 2010,
- voľba metodiky a metód výskumu: január 2010,
- preklad a kompilácia dotazníka: január 2010,
- realizácia výskumu: február – marec 2010,
- spracovanie získaných dát: marec 2010,
- interpretácia a vyhodnotenie výsledkov výskumu: marec 2010.

8 VÝSLEDKY

Vzhľadom na to, že použité výskumné metódy si nevyžadujú podrobné vyhodnocovanie jednotlivých výrokov, keďže z hľadiska výpovednej hodnoty sú relevantné komplexné kategórie (na základe celkového dosiahnutého skóre), uvádzame v tejto kapitole výsledky týkajúce sa iba kategórií ako celku. Čiastkové vyhodnotenie (vyhodnotenie každého výroku samostatne) uvádzame v Prílohe A až C .

V prípade Indexu homofóbie (IHP), sú kategórie, ktoré charakterizujú mieru homofóbie nasledovné:

- Kategória č. 1 (0-25 bodov): vysoko nehomofóbne postoje,
- kategória č. 2 (26-50 bodov): nízko nehomofóbne postoje,
- kategória č. 3 (51-75 bodov): nízko homofóbne postoje,
- kategória č. 4 (76-100 bodov): vysoko homofóbne postoje (Hudson, Ricketts, 1980).

V prípade Škály postojov voči lesbám a gejom (ATLG) sa jedná o tieto kategórie:

- Kategória č. 1 (20-60 bodov): extrémne pozitívne postoje voči lesbám a gejom,
- kategória č. 2 (61-100 bodov): pozitívne postoje voči gejom a lesbám,
- kategória č. 3 (101-140 bodov): negatívne postoje voči gejom a lesbám,
- kategória č. 4 (141-180 bodov): extrémne negatívne postoje voči gejom a lesbám (Herek, 1998).

Pri čiastkových škálach, teda pri Škále postojov voči lesbám (ATL) a pri Škále postojov voči gejom (ATG) sa riadime touto kategorizáciou:

- Kategória č. 1 (10-30 bodov): extrémne pozitívne postoje voči lesbám/gejom,
- kategória č. 2 (31-50 bodov): pozitívne postoje voči lesbám/gejom,
- kategória č. 3 (51-70 bodov): negatívne postoje voči lesbám/gejom,
- kategória č. 4 (71-100 bodov): extrémne negatívne postoje voči lesbám/gejom (Herek, 1998).

8.1 Miera homofóbie u sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce

Mieru homofóbie u sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce sme zisťovali pomocou vyššie spomínaného nástroja – Indexu homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980). Charakter odpovedí sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce vyjadrujú nasledovné tabuľky.

Tab. 5 Miera homofóbie sociálnych pracovníkov/čok.

Kategória IHP	Sociálni/e pracovníci/čky	
	Počet	%
Vysoko nehomofóbne postoje	5	7,1
Nízko nehomofóbne postoje	27	38,6
Nízko homofóbne postoje	30	42,9
Vysoko homofóbne postoje	8	11,4
Spolu	70	100,0

Z tabuľky vyplýva, že najviac sociálnych pracovníkov/čok má nízko homofóbne postoje. Avšak rozdiel, ktorý charakterizuje percento sociálnych pracovníkov/čok spadajúcich do tejto kategórie postojov a tých, ktorí/é proklamujú nízko nehomofóbne postoje je len 4,3%. Väčšie percento respondentov/tiek má vysoko homofóbne postoje oproti vysoko nehomofóbnym.

Tab. 6 Miera homofóbie študentov/tiek sociálnej práce.

Kategória IHP	Študenti/tky soc. práce	
	Počet	%
Vysoko nehomofóbne postoje	13	14,4
Nízko nehomofóbne postoje	36	40,0
Nízko homofóbne postoje	39	43,3
Vysoko homofóbne postoje	2	2,2
Spolu	90	100,0

Študenti/tky sociálnej práce v 43,3% spadajú do kategórie *nízko homofóbných postojov*. Rovnako ako v prípade sociálnych pracovníkov/čok, aj u študentov/tiek sme identifikovali veľmi nízky rozdiel medzi kategóriou *nízko homofóbne postoje* a *nízko nehomofóbne postoje*. Naopak, väčšie percento študentov/tiek sociálnej práce zastáva vysoko nehomofóbne postoje oproti vysoko homofóbnym.

Tab. 7 Miera homofóbie sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce súčasne.

Kategória IHP	Sociálni/e pracovníci/čky		Študenti/tky soc. práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Vysoko nehomofóbne postoje	5	7,1	13	14,4	18	11,3
Nízko nehomofóbne postoje	27	38,6	36	40,0	63	39,4
Nízko homofóbne postoje	30	42,9	39	43,3	69	43,1
Vysoko homofóbne postoje	8	11,4	2	2,2	10	6,2
Spolu	70	100,0	90	100,0	160	100

V porovnaní kategórie „nízko homofóbne postoje“ obstáli sociálni pracovníci/čky o niečo lepšie ako študenti/tky, avšak študenti/tky sociálnej práce vo väčšej miere zastúpili kategóriu „nízko nehomofóbne postoje“ aj „vysoko nehomofóbne postoje“. Rovnako aj s kategórii prezentujúcej vysoko homofóbne postoje obstáli lepšie ako sociálni pracovníci/čky, táto kategória bola zastúpená 2,2% respondentov/tiek, pričom u sociálnych pracovníkov/čok bolo v tejto kategórii 11,4% respondentov/tiek.

Tab. 8 Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre IHP.

IHP	Počet	Aritmetický priemer	Modus	Smerodajná odchýlka
Sociálni pracovníci/čky	70	51,59	47	18,927
Študenti/tky sociálnej práce	90	46,60	51	16,981

Vyššie uvedená tabuľka popisuje, aké priemerné skóre IHP bolo dosiahnuté v každej skupine respondentov/tiek, aká hodnota skóre sa najčastejšie vyskytovala a aká je hodnota smerodajnej odchýlky.

Vidíme, že lepšie priemerné skóre, a to 46,6 bodov, dosiahli študenti/tky sociálnej práce. Tento priemerný počet dosiahnutého skóre predstavuje kategóriu „nízko nehomofóbne postoje“, zatiaľ čo priemerná hodnota sociálnych pracovníkov/čok už predstavuje kategóriu „nízko homofóbne postoje“.

Tab. 9 Test štatistickej významnosti pre IHP.

	test (t)	počet stupňov voľnosti (df)	Štatistická Významnosť
IHP	-1,752	158	0,082

Na základe t-testu, ktorý slúži pre porovnávanie rozdielov dvoch skupín môžeme konštatovať, že rozdiel medzi skupinou sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce nie je štatisticky významný a teda medzi sociálnymi pracovníkmi/čkami a študentami/tkami sociálnej práce nie je rozdiel.

Hypotézu „Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok zaznamenáme vyššiu mieru homofóbie ako u študentov/tiek sociálnej prác,“ teda môžeme na základe vyššie získaných poznatkov zamietnuť.

8.2 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám

Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce sme skúmali prostredníctvom škály ATL, ktorá je čiastkovou škálou z metódy ATLG (Škála postojov voči lesbám a gejom). Kategórie, v ktorých sa jednotlivé skupiny umiestnili vyjadrujú nasledujúce tabuľky.

Tab. 60 Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči lesbám.

Kategória ATL	Sociálni/e pracovníci/čky	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	38	54,3
Pozitívne postoje	22	31,4
Negatívne postoje	7	10,0
Extrémne negatívne postoje	3	4,3
Spolu	70	100,0

Prekvapujúco zaznamenali sociálni/e pracovníci/čky až v 54,3% skóre zodpovedajúce extrémne pozitívnym postojom. Extrémne negatívne postoje sme zaznamenali len u 4,3% respondentov/tiek.

Tab. 61 Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám.

Kategória ATL	Študenti/tky soc. práce	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	40	44,4
Pozitívne postoje	37	41,2
Negatívne postoje	13	14,4
Extrémne negatívne postoje	0	,0
Spolu	90	100,0

Rovnako aj u študentov/tiek sociálnej práce sme najpočetnejšie zaznamenali „extrémne pozitívne postoje“ voči lesbám. V tomto prípade, však bol počet respondentov/tiek skórujúcich v tejto kategórii pribl. o 10% nižší, ako u sociálnych pracovníkov/čok. Môžeme konštatovať, že obe skupiny majú približne zhodný podiel na kategóriách, vyjadrujúcich pozitívne postoje voči lesbám (kategórie extrémne pozitívne postoje a pozitívne postoje), v prípade sociálnych pracovníkov/čiek je však rozdelenie medzi tieto dve kategórie rovnomernejšie. U študentov/tiek sociálnej práce sme zaznamenali veľmi pozitívny jav a to ten, že žiaden z respondentov/tiek nespadal do kategórie extrémne negatívne postoje.

Tab.62 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám súčasne.

Kategória ATL	Sociálni/e pracovníci/čky		Študenti/tky soc. práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	38	54,3	40	44,4	78	48,7
Pozitívne postoje	22	31,4	37	41,2	59	36,9
Negatívne postoje	7	10,0	13	14,4	20	12,5
Extrémne negatívne postoje	3	4,3	0	,0	3	1,9
Spolu	70	100,0	90	100,0	160	100

V tabuľke 62 môžeme lepšie sledovať vyššie spomínané rozdiely. Ak sa pozrieme na skúmané kategórie ako na jeden celok, teda skupinu, ktorú môžeme vnímať ako príslušníkov/čky pomáhajúcich profesií, vidíme, že až 85,6% respondentov/tiek zastáva voči lesbám pozitívne postoje (či už extrémne alebo „len“ pozitívne).

Tab. 63 Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATL.

ATL	Počet	Aritmetický priemer	Modus	Smerodajná odchýlka
Sociálni pracovníci/čky	70	33,00	18	16,153
Študenti/tky sociálnej práce	90	33,03	14	14,639

Vyššie spomínané závery potvrdzuje aj tabuľka 63, kde vidíme, že priemer dosiahnutého skóre bol v oboch prípadoch takmer zhodný. Skóre 33 bodov zodpovedá kategórii „pozitívne postoje“, dá sa však povedať že s kategóriou „extrémne pozitívne postoje“ tesne hraničí (od 10 do 30 bodov). Najčastejšie sa vyskytujúce hodnoty pre sociálnych pracovní-

kov/čky aj pre študentov/tky sociálnej práce zase spadajú práve do tejto kategórie, teda „extrémne pozitívnych postojov“.

Tab. 64 Test štatistickej významnosti.

	test (t)	počet stupňov voľnosti (df)	štatistická významnosť
ATL	0,014	158	,989

Ani v prípade skúmania postojov sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám nemôžeme konštatovať, že by existovali štatisticky významné rozdiely medzi postojmi sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám.

V hypotéze č. 2 sme predpokladali, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči lesbám ako u študentov/tiek sociálnej práce. Túto hypotézu rovnako zamietame.

8.3 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči gejom

Na skúmanie postojov voči gejom sme použili druhú podškálu Škály postojov voči lesbám a gejom (ATLG-Scale) a to Škálu postojov voči gejom (ATG-Scale) (Herek, 1998).

Tab. 85 Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči gejom.

Kategória ATG	Sociálni/e pracovníci/čky	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	25	35,7
Pozitívne postoje	21	30,0
Negatívne postoje	20	28,6
Extrémne negatívne postoje	4	5,7
Spolu	70	100,0

Z výsledkov respondentov/tiek spadajúcich medzi sociálnych pracovníkov/čky sme zistili, že 35,7% z nich dosiahlo skóre zodpovedajúce „extrémne pozitívnym postojom“ voči gejom. Keďže vychádzame z hypotézy, že u sociálnych pracovníkov/čok zaznamenáme negatívnejšie postoje ako študentov/tiek, vzhľadom na to, že najpočetnejšie bola zastúpená práve táto kategória, sa jedná o prekvapivý výsledok.

Tab. 86 Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči gejom.

Kategória ATG	Študenti/tky soc. práce	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	32	35,6
Pozitívne postoje	32	35,6
Negatívne postoje	24	26,7
Extrémne negatívne postoje	2	2,2
Spolu	90	100,0

V prípade študentov/tiek sociálnej práce boli v rovnakej najpočetnejšej miere zastúpené kategórie prezentujúce pozitívne postoje voči gejom, teda kategórie „extrémne pozitívne postoje“ a „pozitívne postoje“, a to v 35,6%.

Tab.87 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám súčasne.

Kategória ATG	Sociálni/e pracovníci/čky		Študenti/tky soc. práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	25	35,7	32	35,6	57	35,7
Pozitívne postoje	21	30,0	32	35,6	53	33,1
Negatívne postoje	20	28,6	24	26,7	44	27,5
Extrémne negatívne postoje	4	5,7	2	2,2	6	3,7
Spolu	70	100,0	90	100,0	160	100

V nadväznosti na predchádzajúce zistenie poukazujeme ešte na kategórie vyjadrujúce negatívne postoje. Kategórie „negatívne postoje“ a „extrémne negatívne postoje“ boli v prípade sociálnych pracovníkov/čok zastúpené 34,3% a v prípade študentov/tiek sociálnej práce 28,9%. V prípade sociálnych pracovníkov/čok teda síce proklamovalo väčšie percento respondentov/tiek negatívne postoje, vzhľadom na celkové výsledky dosiahnuté v tejto škále však tieto rozdiely považujeme za irelevantné a neumožňujúce na ich základe tvrdiť, že by sociálni/e pracovníci/čky vo vnímaní gejom boli negatívnejšie naladení.

Tab.88 Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATG

ATG	Počet	Aritmetický priemer	Modus	Smerodajná odchýlka
Sociálni pracovníci/čky	70	42,67	50	19,313
Študenti/tky sociálnej práce	90	40,70	40	17,946

Pri porovnaní priemerného dosiahnutého skóre zistíme, že jeho rozdiely sú minimálne, a to necelé 2 body. Sociálni/e pracovníci/čky rovnako ako študenti/tky sociálnej práce podľa priemerného skóre spadajú do kategórie prezentujúcej „pozitívne postoje“ voči gejom.

Tab. 89 Test štatistickej významnosti pre ATG

	test (t)	počet stupňov voľnosti (df)	štatistická významnosť
ATG	-,667	158	,506

Rovnako aj hypotézu č. 3 vyjadrujúcu predpoklad, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči gejom ako u študentov/tiek sociálnej práce, musíme z dôvodu štatistickej nevýznamnosti zamietnuť. Sociálni/e pracovníci/čky síce mali v kategóriách prezentujúcich negatívne postoje voči gejom väčšie zastúpenie, z celkového pohľadu však vykazovali pozitívne postoje.

8.4 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám a gejom

Škála postojov voči lesbám a gejom je komplexná škála, ktorá vyjadruje súhrnné postoje voči gejom a lesbám. Teda pri tomto sumárnom variante sa nedá samostatne skúmať, aké sú postoje voči gejom a aké voči lesbám, skúmajú sa postoje ku gejom a lesbám ako k jednej skupine, ako k príslušníkom sexuálnej menšiny. Pre overovanie našich hypotéz nie je táto škála určujúca, pretože nedokáže postoje identifikovať jednotlivo, pre lepší pohľad na celkové vnímanie sexuálnej minority sociálnymi pracovníkmi/čkami a študentami/tkami sociálnej práce však uvádzame aj takéto sumárne výsledky.

Tab. 110 Postoje sociálnych pracovníkov/čok voči lesbám a gejom.

Kategória ATLG	Sociálni/e pracovníci/čky	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	26	37,1
Pozitívne postoje	30	42,9
Negatívne postoje	11	15,7
Extrémne negatívne postoje	3	4,3
Spolu	70	100,0

U sociálnych pracovníkov/čok v celkom vnímaní gejov a lesbiab boli najpočetnejšie (42,9%) zastúpené „pozitívne postoje“. O niečo menej (37,1%) respondentov/tiek proklamovalo extrémne pozitívne postoje. Kategórie prezentujúce negatívne postoje („negatívne postoje“ a „extrémne negatívne postoje“) predstavovali len 20% zo všetkých 4 kategórií.

Tab. 111 Postoje študentov/tiek sociálnej práce voči lesbám a gejom

Kategória ATLG	Študenti/tky soc. práce	
	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	34	37,8
Pozitívne postoje	35	38,9
Negatívne postoje	20	22,2
Extrémne negatívne postoje	1	1,1
Spolu	90	100,0

U študentov/tiek sociálnej práce boli výsledky obdobné ako v prípade sociálnych pracovníkov/čok, čiže najpočetnejšie zastúpené kategórie „pozitívne postoje“ a „extrémne pozitívne postoje“. Súhrn kategórií vyjadrujúcich negatívne postoje („negatívne postoje“ a „extrémne negatívne postoje“) predstavoval 23,3%.

Tab. 112 Postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce (súčasne) voči lesbám a gejom

Kategória ATLG	Sociálni/e pracovníci/čky		Študenti/tky soc. práce		Spolu	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Extrémne pozitívne postoje	26	37,1	34	37,8	60	37,5
Pozitívne postoje	30	42,9	35	38,9	65	40,6
Negatívne postoje	11	15,7	20	22,2	31	19,4
Extrémne negatívne postoje	3	4,3	1	1,1	4	2,5
Spolu	70	100,0	90	100,0	160	100

Pri vnímaní sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce ako jednu skupinu – skupinu osôb vystupujúcich v pomáhajúcich profesiách, je zaujímavé konštatovať, že voči gejom a lesbám ako skupine sexuálnych menšín majú v 78,1% pozitívne postoje (súčet kategórie „pozitívne postoje“ a „extrémne pozitívne postoje“).

Tab. 113 Počet, aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka pre sociálnych pracovníkov/čky a študentov/tky sociálnej práce pre ATLG

ATLG	Počet	Aritmetický priemer	Modus	Smerodajná odchýlka
Sociálni pracovníci/čky	70	75,71	48	33,550
Študenti/tky sociálnej práce	90	73,76	68	31,128

Priemerné skóre dosiahnuté v škále ATLG zodpovedá v prípade sociálnych pracovníkov/čok aj študentov/tiek sociálnej práce kategórii „pozitívne postoje“.

Tab. 114 Test štatistickej významnosti pre ATLG

	test (t)	počet stupňov voľnosti (df)	štatistická významnosť
ATLG	-,382	158	,703

Výsledky škály ATLG nezodpovedajú kritériám štatistickej významnosti, preto môžeme konštatovať, že vo vnímaní gejom a lesbiem medzi sociálnymi pracovníkmi/čkami a študentami/tkami sociálnej práce neexistujú rozdiely.

9 DISKUSIA

Vzhľadom na charakter nášho výskumu a výsledky v ňom dosiahnuté sa nám zdá logickejšie štrukturovať túto časť práce podľa dosiahnutých výsledkov, možných obmedzení, porovnania s inými výskumami a odporúčaniami pre prax. Nebudeme sa teda držať členenia podľa stanovených výskumných cieľov, ale zvolíme vlastný formálno-obsahový model tejto časti práce.

9.1 Interpretácia výsledkov

Ako sme uviedli už v predchádzajúcej kapitole a jej jednotlivých podkapitolách, žiadna zo stanovených hypotéz nebola potvrdená. Preukázalo sa, že zistené rozdiely medzi skupinami sociálnych pracovníkov/čok a študentami/tkami sociálnej práce neboli štatisticky významné.

Jednalo sa o nasledovné hypotézy:

H1: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok zaznamenáme vyššiu mieru homofóbie ako u študentov/tiek sociálnej práce.

H2: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči lesbám ako u študentov/tiek sociálnej práce.

H3: Predpokladáme, že u sociálnych pracovníkov/čok budú zastúpené negatívnejšie postoje voči gejom ako u študentov/tiek sociálnej práce.

Nemôžeme teda tvrdiť, že sociálni/e pracovníci/čky sú vo väčšej miere homofóbni/e ako študenti/ky sociálnej práce, rovnako ako nemôžeme potvrdiť, že sa sociálni/e pracovníci/čky vyznačujú negatívnejším postojom či už voči gejom alebo voči lesbám ako študenti/ky sociálnej práce.

Sociálnych pracovníkov/čky môžeme na základe výsledkov nášho výskumu charakterizovať ako osoby s prevažujúcimi nízko homofóbnymi postojmi a s pozitívnymi postojmi voči lesbám a gejom. Musíme však uviesť, že nízko homofóbne postoje u tejto vzorky prevažovali nad nízko nehomofóbnymi postojmi len minimálne, teda podiel respondentov/tiek spadajúcich do tejto kategórie bol približne rovnaký. V prípade otázky postojov voči lesbám a gejom sme síce zaznamenali aj v prípade lesieb aj v prípade gejom prevažujúce pozitívne postoje, medzi týmito dvoma skupinami však existovali rozdiely. Vyšší podiel respondentov/tiek vykazoval pozitívne postoje voči lesbám (85,7%), v otázke postojov voči gejom bolo toto percento nižšie (65,7%). Pozitívne výsledky dosiahnuté vo vzorke sociálnych pracovníkov/čok nás prekvapili.

Študentov/tky sociálnej práce môžeme na základe získaných výsledkov označiť za osoby s prevažujúcimi nízko homofóbnymi postojmi a pozitívnymi postojmi voči lesbám a gejom. Situácia u študentov/tiek sociálnej práce je vo všetkých smeroch veľmi podobná výsledkom dosiahnutým v skupine sociálnych pracovníkov/čok. Teda aj v ich prípade skórovalo len o niečo nižšie percento respondentov/tiek v kategórii *nízko nehomofóbnne postoje*. Čo sa týka postojov voči lesbám, 85,6% respondentov/tiek vykazovalo pozitívne postoje, v prípade gejom to bolo 71,2%. U študentov/tiek sociálnej práce sme síce predpokladali výsledky zodpovedajúce tolerantnejším postojom k otázkam sexuálnych menších, avšak tieto rozdiely považujeme za tak minimálne, že na ich základe nemôžeme tvrdiť, že sociálni/e pracovní/čky sú vo svojich postojoch voči lesbám a gejom naladení menej tolerantne.

V našom výskume dosiahli obe sledované skupiny pomerne rovnaké výsledky, čiže aj sociálnych/e pracovníkov/čky aj študentov/tky sociálnej práce môžeme označiť za osoby s homofóbnymi postojmi niekde na hrane medzi nízko homofóbnymi a nízko nehomofóbnymi. V otázke postojov voči gejom a lesbám obe skupiny preukázali pozitívne naladenie.

Otázkou zostáva, aké opatrenia pre prax by sme na základe týchto výsledkov mohli formulovať. Naš výskum nepreukázal mimoriadne kritickú situáciu, postoje respondentov/tiek ku gejom aj lesbám sa prevažne pohybovali v pozitívnej a extrémne pozitívnej kategórii, v Indexe homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980) sa síce najčastejšie vyskytovala kategória nízko homofóbnne postoje, pomerne rovnako však bola zastúpená aj kategória nízko nehomofóbnne postoje.

Ak chceme hovoriť o rozdieloch medzi skupinou sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce (keďže vo finálnych kategóriách sme štatisticky významné rozdiely nezaznamenali), musíme sa zamerať na jednotlivé výroky použitých metód. V Indexe homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980) boli rozdiely štatisticky významné v prípade siedmych výrokov. Jednalo sa o nasledovné:

- Ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a sexuálne návrhy, cítil/a by som sa nahnevane.
- Ak by som vedel/a, že som atraktívny/a pre príslušníkov môjho pohlavia, cítil/a by som sa príjemne.
- Ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a návrhy, cítil/a by som sa príjemne.
- Cítil/a by som sa príjemne, ak by som zistil/a, že priťahujem rovnaké pohlavie.

- Mojim vrstovníkom/čkam by som zaprel, že mám priateľov/ky, ktorí/é sú homosexuáli/ky.
- Cítil/a by som sa urazený/á, ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a sexuálne návrhy.
- Cítil/a by som sa polichotený/á, ak by mi príslušník/čka môjho pohlavia robil/a návrhy.

Ako vidíme, v šiestich zo siedmich výrokov, v ktorých bola identifikovaná štatistická významnosť sa jednalo o otázku atraktivity pre rovnaké pohlavie. Sociálni/e pracovníci/čky vyjadrili väčšie rozpaky z nožnej vlastnej príťažlivosti pre osoby rovnakého pohlavia ako študenti/tky sociálnej práce.

V rámci Škály postojov voči lesbám (ATL) (Herek, 1988), sme zaznamenali len jeden výrok, o ktorom môžeme povedať, že naň majú sociálni/e pracovníci/čky a študenti/tky sociálnej práce rozdielny pohľad (tzn. bol v ňom identifikovaný štatisticky významný rozdiel). Jednalo sa o výrok:

- Právne predpisy týkajúce sa súkromného sexuálneho správania medzi dospelými ženami by mali byť zrušené.

Čo sa týka Škály postojov voči gejom (ATG) (Herek, 1988), v žiadnom z výrokov sme štatistickú významnosť rozdielov nezaznamenali.

Pre väčšiu ilustráciu priblížime aj niektoré výroky, v ktorých rozdiely medzi sociálnymi pracovníkmi/čkami a študentami/tkami sociálnej práce neboli štatisticky významné, pre komplexnejší obraz o výsledkoch výskumu však majú svoje opodstatnenie. Upozorňujeme však, že všetky spomínané rozdiely predstavovali minimálny percentuálny rozdiel respondentov/tiek zastúpených v jednotlivých kategóriách odpovedí.

Napríklad z výroku:

- Ak by som sa dozvedel/a, že môj sused je gej, cítil/a by som sa nepríjemne, vyplynulo, že o niečo menej komfortne by sa v takejto situácii cítili sociálni/e pracovníci/čky.

Rovnako v prípade výroku:

- Ak by som bol/a prítomný/á v gej bare, cítil/a by som sa nepríjemne, prejavili sociálni/e pracovníci/čky väčšie obavy z prítomnosti v takomto podniku ako študenti/tky sociálnej práce.

Opačná situácia, teda situácia, keď študenti/tky sociálnej práce skórovali horšie ako sociálni/e pracovníci/čky nastala v prípade výroku:

- Ak by som sa dozvedel/a, že moje dieťa je homosexuál/ka, bol/a by som sklamaný/ná.

S výrokom:

- V skupine homosexuálov/iek by som sa cítil/a nervózne, sa viac stotožnili sociálni/e pracovní/čky, teda ak by sa nachádzali v skupine gejev resp. lesbiab, prežívali by túto skutočnosť o niečo nervóznejšie ako študenti/tky sociálnej práce.

Ako vyplynulo z ďalšieho výroku:

- Ak by som vedel/a, že môj kňaz je homosexuál, cítil/a by som sa príjemne, gejský kňaz by bol prijateľnejší pre študentov/tky ako pre pracovníkov/čky.

Výrok:

- Ak by som sa dozvedel/a, že moje dieťa je homosexuál/ka, cítil/a by som sa, že som ako rodič/ka zlyhal/a,

odhalil skutočnosť, že v tomto prípade sa s tvrdením stotožnili o niečo viac študenti/tky sociálnej práce. Je zaujímavé sledovať, že v otázkach homosexuality vlastného dieťaťa sú študenti/tky sociálnej práce o niečo striktnejší ako sociálni/e pracovní/čky.

V prípade tvrdenia:

- Ak by som videl/a dvoch mužov držiacich sa na ulici za ruky, bol/a by som zhnusený/á,

sa o niečo tolerantnejšie prejavili sociálni/e pracovní/čky.

Pri analýze výroku:

- Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som sa dozvedel/a, že môj/a manžel/ka resp. partner/ka je príťažlivý/á pre príslušníkov jeho/jej pohlavia,

sa opäť potvrdila akási rezervovanosť sociálnych pracovníkov/čok v otázke atraktivity pre rovnaké pohlavie. Či už sa jednalo o ich vlastné vzbudenie záujmu u osoby rovnakého pohlavia, alebo išlo o atraktivitu ich manžela/ky resp. partnera/ky, prejavili sa takejto náklonnosti menej otvorene ako študenti sociálnej práce.

V prípade tvrdenia:

- Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som na ulici pobožkal/a príslušníka/čku môjho pohlavia,

sme identifikovali čiastočne väčšie stotožnenie sa s ním u študentov/tiek ako u sociálnych pracovníkov/čok.

O niečo nepríjemnejšie v prípade, že by sa respondenti/tky dozvedeli, že učiteľ ich syna je gej, by sa cítili sociálni/e pracovníčky. Vyplýva tak z analýzy výroku:

- Cítil/a by som sa nepríjemne, ak by som sa dozvedel/a, že učiteľ môjho syna je gej.

Ako vidíme z interpretácie vybraných výrokov Indexu homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980), nemôžeme tvrdiť, že by rozdiely medzi sledovanými skupinami boli významné. Pripomíname, že všetky vyššie spomínané rozdiely boli minimálne, teda vo všetkých prípadoch skupiny skórovali veľmi podobne. Ak teda uvádzame, že sociálni/e pracovníci/čky sú napríklad menej spokojní/é s nazívaním v susedstve geja, netvrdíme, že študenti/ky by boli v takejto situácii extrémne spokojní/é. Všetky tieto analýzy sú určené len na predstavenie minimálnych rozdielov v postojoch sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práci voči gejom a lesbám.

Takýmto spôsobom si bližšie predstavíme i výsledky dosiahnuté v Škále postojov voči lesbám (ATL) a Škále postojov voči gejom (ATG).

S vyhlásením:

- Lesby nemôžu zapadnúť do našej spoločnosti,

sa v o niečo väčšej miere stotožnili sociálni/e pracovníci/čky oproti študentom/tkám sociálnej práce.

Opačný jav sme mohli pozorovať v prípade tvrdenia:

- Ženská homosexualita je pre spoločnosť škodlivá, pretože miznú prirodzené rozdiely medzi pohlaviami.

Z analýzy vyplynulo, že homosexualitu za škodlivú pre spoločnosť považujú o niečo viac študenti/ky sociálnej práce ako sociálni/e pracovníci/čky.

Naopak, pri výroku:

- Vzrastajúci počet lesbiem indikuje úpadok morálky,

sme zaznamenali väčšiu mieru súhlasu u sociálnych pracovníkov/čok ako u porovnáwanej skupiny študentov/tiek sociálnej práce.

S prípadnou možnosťou adopcie detí gejským párom sa stotožnilo o niečo viac študentov/tiek sociálnej práce ako sociálnych pracovníkov/čok. Vyplýva to z analýzy výroku:

- Gejským párom by mala byť povolená adopcia detí rovnako ako heterosexuálnym párom.

Pri výroku:

- Myslím si, že gejovia sú nechutní,

sme takéto postoj zaznamenali skôr u študentov/tiek sociálnej práce ako u sociálnych pracovníkov/čok.

Mužskú homosexualitu za zvrátenosť považuje o niečo viac sociálnych pracovníkov/čok ako študentov/tiek sociálnej práce. Deklaruje to analýza odpovedí respondentov/tiek na výrok:

- Mužská homosexualita je zvrátenosť.

V prípade výroku:

- Ak má muž homosexuálne sklony, mal by robiť všetko preto, aby tieto sklony zvrátil,

sme väčšiu snahu o zvrátenie takýchto sexuálnych túžob zaznamenali u študentov/tiek sociálnej práce.

Z analýzy výroku:

- Nebol/a by som príliš rozrušená, ak by som sa dozvedel/a, že môj syn je homosexuál,

vyplývalo, že o niečo menší problém s homosexualitou svojho syna by mali študenti/ky sociálnej práce.

Idea manželstva homosexuálov sa zdá o niečo smiešnejšia sociálnym pracovníkom/čkam ako študentom sociálnej práce. S výrokom:

- Idea manželstva homosexuálov sa mi zdá smiešna,

totiž súhlasilo o niečo väčšie percento z tejto skupiny ako zo skupiny študentov/tiek sociálnej práce.

Pri poslednom výroku Škály postojov voči gejom:

- Mužská homosexualita je len odlišný spôsob života, ktorý nemôže byť odsudzovaný,

sme identifikovali väčšiu mieru stotožnenia sa s týmto tvrdením u študentov/tiek sociálnej práce.

Ako vyplýva z predchádzajúcej analýzy, nemôžeme tvrdiť, že v postojoch sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce ku gejom a lesbám existujú výrazne odlišné postoje. Ako sme už viackrát spomínali, rozdiely vo vnímaní otázok súvisiacich s príslušníkmi tejto sexuálnej minority sú tak minimálne, že z globálneho pohľadu sú nepodstatné. Rovnako nemôžeme ani špecifikovať oblasti vo vnímaní, v ktorých by študentov/ky sociálnej práce charakterizoval odlišný postoj k sledovaným otázkam ako u sociálnych pracovníkov/čok a naopak. Tým, že postoje voči gejom a lesbám majú u oboch sledovaných skupín veľmi podobný charakter, môžeme konštatovať, že obe skupiny zaujímajú k skúmanej problematike rovnorodý postoj.

Pri veľkej snahe o priradenie konkrétnej oblasti, v ktorej zaujímajú respondenti/tky z radov sociálnych pracovníkov/čok resp. študenti/tky sociálnej práce odlišný postoj, by sme mohli charakterizovať nasledovné:

- Oblasť atraktivity pre rovnaké pohlavie: vo výrokoch týkajúcich sa príťažlivosti a sexuálneho záujmu zo strany osôb rovnakého pohlavia zaujali sociálni/e pracovníci/čky vždy o niečo menej otvorené postoje, tzn. prejavili o niečo väčší strach a obavy z takejto náklonnosti. U študentov/tiek sociálnej práce sme zaznamenali o niečo liberálnejšie postoje, teda prípadný záujem o respondenta/tku z tejto skupiny by u nich samotných spôsobil menšie rozpaky a nevôľu.
- Otázky homosexuality vlastného dieťaťa: v prípade výrokov týkajúcich sa pocitov zlyhania pri odhalení homosexuality vlastného dieťaťa resp. pocitov sklamania z takéhoto zistenia sme väčšiu mieru frustrácie vyplývajúcu z takéhoto zistenia identifikovali u študentov/tiek sociálnej práce ako u sociálnych pracovníkov.

Hoci pripomíname, že v globálnom ponímaní výsledkov dosiahnutých oboma sledovanými skupinami sa sociálni/e pracovníci ani študenti/tky sociálnej práce nejavili ako homofóbni/e resp. zastávali prevažne pozitívne postoje v gejsko-lesbických otázkach, na dosiahnuté výsledky z nášho pohľadu mohol mať postoj vyplývajúci z kresťanského diskurzu, keďže viac ako tri štvrtiny respondentov/tiek z oboch sledovaných skupín sa považuje za veriacich/e katolíkov/čky/protestantov/tky či už pravidelne, príležitostne alebo nenavštevujúcich kostol. Zo Sčítania obyvateľstva, domov a bytov z roku 2001 vyplýva, že približne 80% populácie Slovenska sa považuje za veriaceho/cu (najpočetnejšie zastúpená je rímskokatolícka cirkev, nasleduje evanjelická cirkev augsburského vyznania, gréckokatolícka a pravoslávna cirkev) (*Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania*, 2001). Je teda pochopiteľné, že také vysoké percento respondentov/tiek sa považuje za veriaceho/cu. V rámci kresťanského diskurzu sú „takzvané abnormality sankcionované, vypudzované alebo prinajmenšom ignorované“ (Bianchi; Lukšík, Supeková In: Marková, 2007, s. 20). Medzi tieto abnormality spadá práve homosexualita. Ako ďalej uvádzajú títo autori, toto ohrozujúce správanie analyzuje tento diskurz v „pojmovom rámci tabu a hriechu“ (Bianchi; Lukšík, Supeková In: Marková, 2008, s. 20). Z tohto diskurzu síce vyplýva akési porozumenie voči homosexualite, avšak rovnako aj snahy o jej zvrátenie, resp. neschvaľovanie homosexuálneho styku medzi jedincami. Deklaruje to tvrdenie Tondru (1999), ktorý hovorí o základnom postoji cirkvi k homosexualite v zmysle porozumenia voči príslušníkom tejto sexuálnej minority, avšak odmietaní akýchkoľvek homosexuálnych úkonov, ktoré sú považované za hriech. V aplikácii na náš výskum by sme mohli

zdôvodniť dosiahnuté výsledky akousi naučenou toleranciou plynúcou z kresťanského učenia a z neho vyplývajúcej morálky (deklaruje to fakt, že väčšina respondentov/tiek zo skupiny sociálnych pracovníkov/čok aj študentov/tiek sociálnej práce preukazuje pozitívny postoj voči gejom a lesbám a ich skóre v Indexe homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980) zodpovedá nízko homofóbnym resp. nízko nehomofóbnym postojom). Na druhej strane však respondenti/tyky nedokážu alebo nechcú akceptovať možné vlastné vyžarovanie pre osoby rovnakého pohlavia rovnako ako pocity sklamaní zo zistenia, že ich dieťa je gej resp. lesba.

Nakoľko sa nám zdajú výsledky nášho výskumu v porovnaní s výsledkami výskumov spomínaných v teoretickej časti našej práce prekvapivé, musíme spomenúť rôzne pridružené aspekty a faktory, ktoré by mohli byť príčinou prípadného skreslenia nami dosiahnutých výsledkov. Bližšie sa im budeme venovať v nasledujúcich podkapitolách.

9.2 Limity výskumných metód

Nazdávame sa, že na tomto mieste je vhodné spomenúť faktory, ktoré mohli mať na následok skreslenie výsledkov výskumu.

V prvom rade musíme poukázať na nedostatočný počet respondentov/tiek v sledovaných skupinách. Naším zámerom bolo vytvoriť výskumný súbor pozostávajúci ideálne zo 100 študentov/tiek sociálnej práce a zo 100 sociálnych pracovníkov/čok. Pri nízkej návratnosti sa nám podarilo získať len spomínaných 70 sociálnych pracovníkov/čok a 90 študentov/tiek sociálnej práce. Sme si vedomí rizík distribúcie dotazníka prostredníctvom elektronickej pošty, avšak vzhľadom na očakávaný počet respondentov/tiek sa nám táto forma javila najvhodnejšia. Pred osobnou distribúciou sme jej dali prednosť z finančných a časových dôvodov. Týkalo sa to predovšetkým kontaktovania sociálnych pracovníkov/čok, študentov/tyky sociálnej práce sme o spoluprácu žiadali aj osobne. Z celkového počtu rozdistribúovaných dotazníkov (783 ks) sa nám počet 160 vrátených dotazníkov zdá nedostačujúci. Na základe tejto skutočnosti sme sformulovali nasledovné možné zdôvodnenia:

1. Ťahostajnosť voči skúmanej téme, nezáujem, presvedčenie „mňa sa to netýka“, presvedčenie (či už oprávnené alebo nie) o vlastnom profesionálnom prístupe vychádzajúcom z Etického kódexu sociálneho pracovníka (teda aj tolerancia a rešpekt voči odlišnosti z dôvodu sexuálnej orientácie, zachovanie nediskriminujúceho postoja voči každému typu klienta/tyky),

2. apatia a ľahostajnosť voči vyplňaniu rôznorodých dotazníkov slúžiacich na výskumné účely záverečných prác študentov/tiek všeobecne; časté oslovovanie so žiadosťou o účasť v takýchto výskumoch; oslovovanie so žiadosťou o účasť vo výskumoch, v ktorých respondent/tka nevidí zmysel a praktický význam;
3. časová zaneprázdnenosť oslovených, vyťaženosť pri plnení pracovných povinností, neumožňujúca venovať čas aktivite, ktorá sa bezprostredne netýka pracovnej náplne.
4. pocit oslovených respondentov/tiek z praxe, že výskumy takejto témy sú pre riešenie aktuálnych otázok v sociálnej práci nezmyselné; pocit, že sa jedná o nepodstatnú problematiku, ktorou sa netreba v praxi zaoberať; presvedčenie, že existujú naliehavejšie otázky, ktoré je potrebné riešiť a prichádzať s návrhmi na ich zlepšenie.

Štvrtý bod sme formulovali na základe komentárov sociálnych pracovníkov/čok pripojených k vyplneným dotazníkom. Našli sa aj respondenti/tky, ktorí iba vyjadrili svoje pochybnosti o opodstatnenosti tejto témy a dotazník nevyplnili. Na základe takýchto reakcií sme vydedukovali určité rozpaky a nedôveru voči riešeniu problematiky heterosexizmu. Z najsilnejších vyjadrení vyplynul názor, že zaoberanie sa takouto problematikou je len mrhaním času teoretikov/čiek sociálnej práce, ktorí odbiehajú od naliehavejších problémov sociálnej práce a riešia nepodstatné oblasti sociálnej práce, ktoré nijakým spôsobom neprispievajú k skvalitneniu sféry sociálnej pomoci a podpory. Nemôžeme však konštatovať, že takýto názor prevláda u väčšiny ľudí z praxe, pre lepšiu predstavu o postojoch respondentov/tiek k výskumu však uvádzame aj takéto príklady.

V prípade študentov/tiek sa nám logicky viac osvedčila osobná distribúcia dotazníka. Pri takejto forme kontaktovania respondentov/tiek ani jeden/a z oslovených neodmietol/a spoluprácu a dotazník vyplnil/a. V prípade oslovovania tejto skupiny prostredníctvom e-mailu bola návratnosť dotazníkov ešte nižšia ako v prípade sociálnych pracovníkov (16,3%). Tento jav pripisujeme nasledovným možnostiam:

1. celková ľahostajnosť voči študovanému odboru, nezáujem pričiniť sa svojou účasťou na získaní nových poznatkov,
2. apatia a ľahostajnosť voči vyplňaniu dotazníkov, keďže študenti/tky sa pohybujú v oblasti, kde môžu byť častejšie oslovovaní na takúto spoluprácu ako napr. pracujúci,
3. nedôvera v kvalitu záverečných prác svojich spolužiakov/čok.

V spomenutom treťom bode môžeme polemizovať o oprávnenosti takéhoto postoja, predkladáme ho ako faktor, ktorý môže a nemusí mať vplyv na ochotu/neochotu zúčastniť sa

výskumu/prieskumu svojho/jej spolužiaka/čky; resp. môže a nemusí byť prítomný v postoji potencionálneho/nej respondenta/ky k účasti na výskume/prieskume.

Ďalším faktorom, ktorý mohol mať vplyv na výsledky bola v prípade oboch sledovaných skupín akási nespokojnosť a z nášho pohľadu neporozumenie dotazníku. Viacerým respondentom/tkám sa zdalo, že otázky sa opakujú a že dotazník je neprímerane dlhý. Uznávame, že dotazník síce pozostával zo 45 otázok + identifikačné údaje, nešlo však o otvorené otázky, kde by respondent/ka musel koncipovať svoje myšlienky, kde by sa od neho žiadali nové pohľady na vec a pod. Išlo o jednoduché výroky, s ktorými mal respondent/ka na základe 5-stupňovej škály vyjadriť svoj súhlas resp. nesúhlas. Respondenti/ky nevedeli, že sa jedná o štandardizované overené škály úspešne používané v množstve výskumov homofóbie a postojov voči gejom a lesbám v zahraničí, boli informovaný len o cieľoch výskumu. Vedeli teda, že v dotazníku sa bude merať ich prežívanie spojené s gejmi a lesbami. Zámerne sme neuviedli, že dotazník zisťuje mieru ich homofóbnych postojov a identifikuje ich postoje voči gejom a lesbám. Obávali sme sa, že po týchto informáciách by sa respondenti/ky snažili skórovať tak, aby sa u nich nedali identifikovať homofóbne postoje resp. negatívne naladenie voči gejom a lesbám. Ako sa však ukázali z výsledkov, respondenti dosiahli pozitívne skóre aj bez prípadného skreslenia.

Možno by z našej strany bolo v budúcnosti efektívnejšie a pre respondenta/tku zrozumiteľnejšie, ak by sme skúmali mieru homofóbie a postoje voči gejom a lesbám oddelene, formou dvoch rôznych dotazníkov. Niektoré výroky z týchto dvoch metód si boli veľmi podobné, čo mohlo u respondentov/tiek skutočne vyvolať nedôveru a skepsu.

Fakt, že respondenti/ky predpokladali, že dotazník bol zostavený študentkou sociálnej práce, malo podľa nás za následok, že voči nemu prejavili už spomínanú nedôveru, vzhľadom na opakujúce sa otázky (podľa názoru samotných respondentov/tiek) ho považovali za nedostatočne prepracovaný, vyjadrili pochybnosti o jeho kvalite a tak pravdepodobne k nemu neprístupovali s dostatočnou vážnosťou a dostatočne zodpovedne.

Aj keď týmto úvahám neprikladáme kľúčový význam, nazdávame sa, že aj takéto faktory mohli ovplyvniť výsledky nášho výskumu.

Za ďalšie negatíva výskumu by sme teoreticky mohli označiť roky vzniku použitých metód. Index homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980) bol zostavený v roku 1980 a Škála postojov voči lesbám a gejom v roku 1998. V oboch prípadoch je to pomerne dlhý časový úsek, mohlo by teda vyvstať podozrenie, že na skúmanie tejto problematiky existujú modernejšie a dokonalejšie metódy. V takýchto prípadoch však vnímame dlhšie časové obdobie ako čas vhodný na overovanie vytvorených metód. Ako úsek, v ktorom sa v praxi overí, či má sta-

novená metóda zodpovedajúcu výpovednú hodnotu v oblasti, pre ktorú bola zostavená. Dôkazom toho je aj skutočnosť, tie tieto metódy sa v zahraničných výskumoch stále využívajú a považujú sa za spoľahlivý spôsob získavania relevantných údajov.

Kriticky poukazujeme na ďalší možný nedostatok výskumu a celej práce. Pri kontakte so sociálnymi pracovníkmi/čkami sa našli takí/é, ktorý vyjadrili pochybnosť nad zmyslom a prínosom našej práce pre odbor sociálna práca, keďže ako uvádzali, ich osobné postoje voči gejom a lesbám nemajú žiaden vplyv na to, ako v rámci svojej profesionality pristupujú ku každému klientovi/tke. Polemike o tomto podnete sa bližšie venujeme v podkapitole zameranej na komparáciu našich výsledkov s výskumami uvádzanými v šiestej kapitole.

Musíme upozorniť na fakt, že pri koncipovaní základných východísk a mapovaní súčasného stavu skúmanej problematiky, sme narazili na značný nedostatok slovenskej literatúry k tejto téme. Boli sme teda nútení fakty zhrnuté v zahraničných zdrojoch použiť nielen na porovnanie so slovenskými pomermi, ale vystavať na nich teoretické východiská pre prácu. Uvedomujeme si, že keď porovnáваме napríklad mieru homofóbie u študentov/tiek zo Slovenska so študentami/tkami napríklad z Izraela alebo USA, nemôže ísť o objektívne porovnanie. Vidíme rozdielne kultúrne, náboženské, sociálne, ekonomické zázemie, vzdelanostnú úroveň či rozvinutosť odboru, prístup k najnovším poznatkom a pod.

9.3 Porovnanie výsledkov s doposiaľ realizovanými výskumami

Pri stanovovaní hypotéz sme vychádzali z realizovaných výskumov, prevažne išlo o výskumy zahraničné. Hoci žiaden zo spomínaných výskumov nebol rovnako postavený ako náš, teda neporovnával sociálnych/e pracovníčky so študentami/tkami sociálnej práce prostredníctvom Indexu homofóbie a Škály postojov voči lesbám a gejom, sledovali sme hlavnú líniu týchto výskumov. Pre porovnanie môžeme vyzdvihnúť výskum, ktorý realizovala izraelská autorka Ben-Ari (2006), v ktorom porovnávala prostredníctvom Indexu homofóbie jej mieru u príslušníkov/čiek fakulty psychológie, sociálnej práce a pedagogiky. Pre náš výskum sú relevantné práve výsledky dosiahnuté príslušníkmi fakulty sociálnej práce. Tí v najväčšom počte obsadili kategóriu *nízko homofóbne postoje*. V našom prípade je situácia rovnaká, teda aj sociálni/e pracovníci/čky aj študenti/ky sociálnej práce dosiahli v najväčšom počte skóre, ktoré zodpovedá tejto kategórii. Horšie sme na tom pri porovnaní výsledkov našich študentov/tiek s výsledkami výskumu, ktorý realizovala tá istá autorka v roku 1998 len na vzorke študentov sociálnej práce. Tí uspeli o kategóriu lepšie, najviac z nich sa pohybovalo v kategórii *nízko nehomofóbne postoje*.

Ďalším výskumom vhodným na komparáciu je výskum Berkmana a Zinberga (In: Marková, 2007). Títo autori vo svojom skúmaní homofobických a heterosexistických postojov sociálnych pracovníkov/čok dospeli k zisteniu, že viac ako 90% z nich nebola homofobická. Napriek tomu v tomto výskume väčšina respondentov/tiek vyjadrila heterosexistické postoje. V našom prípade za nehomofobických možno označiť 50,7% všetkých respondentov/tiek. Pri čiastkovom členení je to 45,7% sociálnych pracovníkov/čok a 54,4% študentov/tiek sociálnej práce, ktorých možno označiť za nehomofobických.

S našim výskumom sa z určitého uhla pohľadu nedajú stotožniť ani vyjadrenia Ondrisovej (2002), ktoré uvádzame v kapitole venujúcej sa výskumom. Tá tvrdí, že existuje len slabý vzťah medzi tým, aké správanie odborníci/čky prezentujú a ako ku klientom/tkám skutočne pristupujú. Ďalej tvrdí, že mnohí/é pracovníci/čky neustále myslia a pristupujú voči svojim klientom/kám v heterosexuálnych rámcoch, teda neberú do úvahy špecifiká gejských resp. lesbických vzťahov. Z nášho výskumu vyplynulo, že sociálni/e pracovníci/čky majú až v 80% pozitívne postoje voči gejom a lesbám. U študentov/tiek sociálnej práce to bolo 76,7% a pre študentov/tky a pracovníkov/čky spolu 78,1% celkového počtu respondentov/tiek. Problémom však môže byť, že náš výskum nezahŕňal aj skúmanie prístupu pracovníkov/čok ku klientom/tkám z iného ako pracovníkovho/čkinho pohľadu. Teda aj napriek tomu, že z nášho výskumu vyplynul pomerne priaznivý stav, jedná sa len o vnímanie jednej skupiny v celkom procese zainteresovanej. Zaujímavé by bolo skúmanie vnímania klientov/tiek prístupu pracovníkov/čiek voči nim, identifikovanie, či z pohľadu klientov/tiek uvažujú pracovníci/čky v heterosexuálnych rámcoch. Rovnako aj pozorovanie takého procesu, procesu jednania pracovníka/čky s klientom/tkou by mohlo priniesť zaujímavé zistenia. Ondrisovej (2002) tvrdenie o nesúlade prezentovaného správania a skutočného prístupu ku klientom/tkám považujeme za zaujímavý podnet pre budúce skúmanie tejto oblasti.

Ako sme už vyššie spomínali, u respondentov/tiek sa vyskytol názor, že ich subjektívny postoj a presvedčenie týkajúce sa homosexuality nemá vplyv na ich prácu s klientom/tkou. Vplyvom týchto reakcií sme boli prinútení hlbšie sa zamyslieť nad zmyslom a opodstatnosťou nášho výskumu. Je pravdou, že primárnym vodítkom sociálneho pracovníka je okrem legislatívnych nariadení a akýchsi osobných humánnych predpokladov pre prácu s ľuďmi už toľkokrát spomínaný Etický kódex sociálneho pracovníka. V rámci fikcie o absolútnom rešpektovaní a riadení sa týmto kódexom sme ochotní pripustiť, že žiaden/a klient/ka nepocíti od sociálneho/nej pracovníka/čky prejav opovrhnutia, diskriminácie, posmechu alebo predpojatosti. Avšak so zreteľom na skutočnosť, že aj sociálni/e pracovní-

ci/čky sú „len ľudia“ považujeme takúto skutočnosť za nereálnu. Veríme vo vysokú profesionalitu slovenských sociálnych pracovníkov, avšak za prvoradé meradlo tejto ich subjektívnej či objektívnej profesionality považujeme mieru spokojnosti klienta/ky v zmysle absolútneho zabezpečenia ich práv (teda aj právo na nediskriminujúci postoj zo strany pracovníka/čky). Samozrejme mieru spokojnosti klienta/ky je komplikované posudzovať, nakoľko mnohokrát sa klient/ka vyhýba nepríjemným krokom, čo môže skresliť jeho spokojnosť so službami poskytovanými sociálnym/ou pracovníkom/čkou. Do tejto oblasti však nebudeme bližšie zachádzať. Ak sa vrátíme konkrétne k našej práci, našim cieľom by bolo minimalizovať počet gejských a lesbických klientov/tiek, ktorí/é by odchádzali od sociálneho/nej pracovníka/čky s pocitom, že jeho/jej sexuálna orientácia je príčinou neadekvátneho prístupu zo strany tohto/tejto odborníka/čky. To by mohlo v konečnom dôsledku spôsobiť nedôveru týchto klientov/tiek v prácu, profesionalitu a prínos sociálnych pracovníkov/čok.

9.4 Odporúčania pre prax

Vzhľadom na nedostatočné skúmanie tejto sféry v našich vedeckých kruhoch, vidíme viaceré oblasti, v ktorých je potrebné uskutočňovať ciele mapovanie súčasného stavu. Navrhujeme viaceré kroky, ktoré je z nášho pohľadu uskutočniť v sociálnej práci na Slovensku.

V prvom rade považujeme za potrebné skúmať z viacerých smerov edukáciu budúcich sociálnych pracovníkov/čok. Navrhujeme nasledovné sféry záujmu:

1. skúmanie postojov, vnímania a prežívania pedagógov/ičiek za vzdelávanie budúcich sociálnych pracovníkov/čok:

Hoci sa môže zdať, že v prípade takýchto oblastí záujmu ide o osobnú záležitosť každého jedného pedagóga/ičky, ktorá nemá vplyv na profesionalitu, nazdávame sa, že profesionalita nemusí byť vždy na vyššej priečke ako osobné presvedčenie.

Vychádzame z predpokladu, že vychovať nediskriminujúcich/e, nepredpojatých/é a profesionálnych/e sociálnych/e pracovníkov/čky môžu len rovnako nezaujatí/é odborníci/čky. Samozrejme, nechceme týmto obráť spomínaných odborníkov/čky o vlastné osobné presvedčenie a názor na túto problematiku, kladieme však dôraz na to, aby toto presvedčenie nezatienilo adekvátny profesionálny prístup vychádzajúci z princípu tolerancie a nediskriminácie zakotveného aj v Etickom kódexe sociálneho pracovníka.

2. skúmanie začlenenia gejsko-lesbickej problematiky do učebných osnov budúcich sociálnych pracovníkov/čok,

3. skúmanie začlenenia gejsko-lesbickej problematiky do študijných materiálov budúcich sociálnych pracovníkov/čok,

Pri tomto odporúčaní dávame za príklad výskum realizovaný Morrow (1996), ktorý poukázal na fakt, že začlenenie gejsko-lesbickej problematiky do študijných textov študentov/tiek pripravujúcich sa na povolanie sociálneho pracovníka/čky je nedostatočné. Vyplynulo z neho, že až v 81,5% nebola táto problematika včlenená do materiálov vôbec, minimálne alebo v negatívnom význame.

Výskum, ktorý by reflektoval situáciu v slovenských podmienkach je z nášho pohľadu nevyhnutný. Hoci by kritici mohli namietat', že výskum Morrow (1996) je starý viac ako desaťročie, o tom, že sa situácia radikálne nezmenila napovedajú aj výzvy Markovej (2007) na potrebu vzdelávania v tejto oblasti. Upozorňuje na nevyhnutnosť zaradenia rodovej a sexuálnej výchovy do učebných osnov budúcich absolventov/tiek pomáhajúcich profesií, keďže táto sféra stále nie je centrom záujmu kompetentných.

Pre sféru vzdelávania budúcich sociálnych pracovníkov/čov konkrétne odporúčame:

- venovať gejsko-lesbickej problematike minimálne jeden predmet počas štúdia sociálnej práce.

V tomto bode navrhujeme v rámci takejto výučby zaradiť do osnov predstavenie gejskej a lesbickej minority, charakterizovať ju v rámci sexuálnych orientácií, informovať študentov o nových prístupoch k sexuálnym identitám, venovať sa novým teóriám sexuálnych orientácií, oboznamovať ich s existenciou heterosexizmu. Zmysel takejto výučby vidíme v odstraňovaní predsudkov a mýtov dominujúcich v tejto sfére.

- Publikovať odborné štúdie poskytujúce pilier pre vzdelávanie študentov/tiek v tejto oblasti

Pre sociálnu prácu ako vednú disciplínu odporúčame nasledovné:

1. skúmanie podielu odborných článkov týkajúcich sa gejsko-lesbickej problematiky v odborných časopisoch sociálnej práce

Toto odporúčanie pramení z výskumu Van Voorhisa a Wagnera (In: Hylton, 2005) kde bolo zarážajúce zistenie, že len 1% odborných článkov v 12 odborných časopisoch v istom časovom úseku bolo venovaných gejsko-lesbickej problematike. Z nášho pohľadu by bolo zaujímavé zistenie, aká je situácia na Slovensku, keďže tento výskum pochádza zo zahraničia a neodráža situáciu v našich podmienkach.

2. skúmať podiel odborných publikácií týkajúcich sa gejsko-lesbickej problematiky na trhu odborných publikácií sociálnej práce

Toto odporúčanie ide ruka v ruke s predchádzajúcim, je však zamerané na knižné publikácie venujúce sa spomínanej problematike v sociálnej práci. Súvisí s už spomínaným faktom, že pri koncipovaní obrazu súčasného stavu problematiky heterosexizmu pre túto prácu sme z dôvodu nedostatku slovenských zdrojov museli siahnuť po zdrojoch zahraničných.

Myslíme si, že v tomto smere môžeme čerpať bohatú inšpiráciu zo zahraničia. Fakt, že v tomto smere za ním výrazne zaostávame nemusíme vnímať len ako konštatovanie a kritika nedostatkov, môžeme ho prijať ako ponúknutú šancu rozvíjať odbor sociálnej práce novým smerom. Situácia v zahraničí môže byť výrazným motívom pre aktivitu v tejto sfére. Pri štúdiu literatúry a mapovaní problematiky nás skutočne zaujala akási samozrejmosť, s akou sa pristupuje k tejto téme v zahraničných odborných kruhoch. Články boli bežne publikované v odborných časopisoch, študenti/ky písali o heterosexizme vo svojich seminárnych prácach, vyšlo viacero kvalitných publikácií. O tom, prečo tento stav nie je aj u nás, môžeme len polemizovať. Ako sme už vyššie spomínali, sociálna práca na Slovensku je pomerene mladá disciplína. Ak vezmeme do úvahy fakt, že do roku 1989 bola slovenská spoločnosť silne nastavená na režim, ktorý bol vystavaný na princípoch normality a rovnosti v každej sfére života, teda akékoľvek vybočenie z priemeru bolo nežiaduce, je pochopiteľné, že naša spoločnosť potrebuje nájsť svoju cestu k otvorenosti a rôznorodosti v životných názoroch, štýloch a preferenciách. Je preto prirodzené, že sa musíme naučiť pripúšťať pestrosť.

Keď sa diskutuje o otázkach homosexuality a registrovaného partnerstva osôb rovnakého pohlavia, často krát vyvstávajú názory, že slovenská spoločnosť na to ešte nie je pripravená. Čiastočne s týmto názorom súhlasíme, zároveň však apelujeme na potrebu začať verejne diskutovať a riešiť aj túto tému.

Ďalším z možných dôvodov nezáujmu o túto tému môže byť už vyššie spomínaný fakt, že prevažná väčšina obyvateľstva je nábožensky zmýšľajúca. Ak si uvedomíme základný postoj kresťanstva (uvádzame kresťanstvo, pretože väčšina našej populácie inklinuje práve k nemu) k homosexualite, a predpokladáme, že osoby, ktoré sa hlásia k tomuto náboženstvu zdieľajú tento postoj a prijali ho svoj, je logické, že sexuálne menšiny sú stále marginalizované.

ZÁVER

Pri spracovávaní tejto témy sme sa snažili podať relatívne ucelený, hoci stručný, vecný a jasný pohľad na problematiku heterosexizmu a heterosexuálnej normativity.

Vzhľadom na možnú nejasnosť tohto pojmu bolo naším cieľom uviesť čitateľa/ku do obrazu aj prostredníctvom charakteristiky pridružených pojmov.

Pri stanovovaní výskumného cieľu i jednotlivých hypotéz sme vychádzali predovšetkým z výskumov, ktoré už boli úspešne realizované v zahraničí na vzorke respondentov/tiek podobnej tej našej. Následne po dôkladnej analýze odpovedí na jednotlivé výroky sme mohli konštatovať, že medzi sociálnymi pracovníkmi/čkami a študentami/tkami sociálnej práce neexistujú významné rozdiely v postojoch ku gejom a lesbám ani v miere ich homofóbie. Výsledky respondentov/tiek dosiahnuté v dotazníku pozostávajúceho z prevzatého Indexu homofóbie (Hudson, Ricketts, 1980) a Škály postojov voči lesbám a gejom (Herek, 1988) preukázali, že miera homofóbie sa u príslušníkov/čok oboch sledovaných skupín v najväčšej miere pohybovala v kategórií predstavujúcej nízko homofóbne postoje. Musíme však dodať, že percentuálne zastúpenie o niečo pozitívnejšie naladenej kategórie „nízko nehomofóbne postoje“ bolo u študentov/tiek sociálnej práce i sociálnych pracovníkov/čok len o niečo nižšie ako v prípade vyššie spomínanej kategórie.

Čo sa týka postojov sledovaných skupín voči gejom a lesbám, rovnako sme neidentifikovali žiadnu štatistickú významnosť v rozdieloch medzi týmito dvoma skupinami. Sociálni/e pracovníci/čky i študenti/tky sociálnej práce v prevažnej miere proklamovali pozitívne postoje voči príslušníkom/čkám sexuálnych minorít (spadali do kategórie „pozitívne postoje“ a „extrémne pozitívne postoje“).

Hoci z nášho výskumu nevyplývala alarmujúca situácia, kladieme dôraz na ďalšie skúmanie v tejto oblasti. Z nášho pohľadu je nutné skúmať ďalej nielen postoje sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce voči gejom a lesbám, ale zamerať sa aj na edukačný proces budúcich sociálnych pracovníkov/čok, na postoje, názory a objektivitu ich mentorov/iek. Nabádame k novým výskumom, publikovaniu odborných článkov na túto tému, implementáciu tejto problematiky do učebných osnov zostavených pre budúcich sociálnych pracovníkov/čok.

Apelujeme na zviditeľňovanie sexuálnych menšín, na približovanie ich spôsobu života a vzťahov, na odtabuizovanie tejto otázky.

Rovnako navrhujeme skúmanie postojov voči gejom a lesbám či mieru homofóbie sociálnych pracovníkov/čok z pohľadu klienta. Teda považujeme za zaujímavé skúmať, či ne-

diskriminujúci postoj a profesionalita vyplývajúca z Etického kódexu sociálneho pracovníka, ktorý považujú za seba vlastný niektorí/é sociálni/e pracovní/čky, je rovnako vnímaný aj u ľudí, pre ktorých sú ich služby namierené, teda pre svojich klientov/tky.

Za príklad pre náš odbor dávame zahraničie, kde je táto téma bežne diskutovaná a skúmaná. Množstvo zahraničných autorov/iek sa tejto téme venuje a prispieva tým k skvalitňovaniu práce s gejskou a lesbickou komunitou.

Všetky naše odporúčania pre prax, návrhy a opatrenia, ako aj úvaha o slabých stránkach výskumu či porovnanie nášho výskumu s výskumami doteraz realizovanými sú bližšie rozpracované v Diskusii.

V prílohách uvádzame kompletne vyhodnotenie všetkých výrokov použitých metód, čím sa snažíme vytvoriť vernejší obraz o postojoch sociálnych pracovníkov/čok a študentov/tiek sociálnej práce ku gejom a lesbám.

Veríme, že naša práce adekvátne naplnila svoju štruktúru a aspoň čiastočne vniesla svetlo do tejto problematiky.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Analyza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR. [online]. 2007. [cit. 2009-10-19]. Dostupné na internete: <http://www.diskriminace.info/dt-publikace/analyza_final.pdf>.

BASS, E. – KAUFMANN, 2003. *Láska je láska.* Bratislava: Aspekt, 2003. 272 s. ISBN 80-85549-40-9.

BEN-ARI, A. T. 2001. Homosexuality and Heterosexism: Views From Academics in the Helping Professions. In: *British Journal of Social Work.* 2001 vol. 31, p. 119 – 131.

BRZEK, A. – PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. 1992. *Třetí pohlaví.* Praha: Scientia medica, 1992. 128 s. ISBN 80-85526-03-4.

Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania. [online]. 2001. [cit. 2010-03-31]. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/Tabulky/tab13.pdf>.

Code of Ethics. [online]. 2010. [cit. 2009-11-17]. Dostupné na internete: <<http://www.socialworkers.org/pubs/Code/code.asp>>.

CROOKS, R. – BAUR, K. 1993. *Our Sexuality.* 5th ed. Redwood City: The Benjamin/Cummings Publishing Company, 1993. p. 762. ISBN 0-8053-0212-3.

CSWE Curriculum Policy Statement. [online]. 2009. [cit. 2009-11-18]. Dostupné na internete: <http://search.socialworkers.org/search?q=CSWE+Curriculum+Policy+Statement&site=nasw_sites&output=xml_no_dtd&client=nasw_search&proxystylesheet=nasw_search&rs=&Submit=GO%3E>.

- CVIKOVÁ, J. a kol. 2009. Transgender. In: *Glosár rodovej terminológie*. [online]. 2009. [cit. 2009-12-29]. Dostupné na internete: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=t&vid=182>>.
- DAUČÍKOVÁ, A. 2009. Lesbická žena. In: *Glosár rodovej terminológie*. [online]. 2009. [cit. 2009-12-20]. Dostupné na internete: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=l&vid=15>>
- DENNEY, N. W. 1988. *Human sexuality*. St. Louis: Times Mirror/Moseby College Publishing, 1988. p. 639. ISBN 0-8016-1304-3.
- FÁBRY, H. – PIETRUCHOVÁ, O. – DEBRECÉNIOVÁ, J. a kol. 2007. *Triangel: homosexualita – spoločnosť – politika*. Bratislava: Prvé lesbické združenie Museion, 2007. 152 s. ISBN 978-80-969704-9-0.
- FAFEJTA, M. 2004. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004. 159 s. ISBN 80-86768-06-6.
- FAY, B. 2002. *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: SLON, 2002. s. 324. ISBN 80-86429-10-5.
- HAVIGEROVÁ, J. M.- JANEBOVÁ R. 2008. Implicitní koncepty normality u pracovníků a pracovníků pomáhajících profesí. In: JANEBOVÁ, R.- SMUTEK, M. (eds.). *Posuzování životní situace v sociální práci: Sborník z konference V. Hradecké dni sociální práce*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2008, s. 133-136. ISBN 978-80-7041-419-4.
- HEREK, G.M. 1995. Psychological Heterosexism in The United States. In: D'AUGELLI, A. R. et al. *Lesbian, Gay, and Bisexual Identities Over The Lifespan: Psychological Perspectives*. New York: Oxford University Press, 1995. p. 321-346. ISBN 0-19-508231-1.
- HEREK, G.M. 1998. Heterosexual's attitudes toward Lesbians and Gay Men: Correlates and gender differences. In: *Journal of Sex Research*, vol. 25, p. 451- 477.

HEREK, G. M. Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale. In: DAVIS, C. M. et al. *Handbook of Sexuality – Related Measures*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1998. p. 392 – 393. ISBN 1-4129-1336-5.

HUDSON, W. W. - RICKETTS, W. A. 1980. A Strategy for the Measurement of Homophobia. In: *Journal of Homosexuality* [online]. 1980, vol. 5, no. 4 [cit. 2009-10-29]. Dostupné na internete: <http://www.informaworld.com/smpp/title_content=t792306897>

HYDE, J. S. 1990. *Understanding human sexuality*. 4th ed. New York: McGraw-Hill Publishing Company, 1990, p. 732. ISBN 0-07-031596-5.

HYLTON, M. E. 2005. Heteronormativity and the experiences of lesbian and bisexual women as social work students. In: *Journal of Social Work Education*. 2005, vol. 41, no. 1, p. 62 – 79. [cit. 2009-10-28]. Dostupné na internete: <<http://direct.bl.uk/research/5D/27/RN165275947.html>>

CHRÁSKA, M. 2007. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: GRADA, 2007. s. 265. ISBN 80-86429-10-5.

KOBOVÁ, Ľ. 2009. Queer. In: *Glosár rodovej terminológie* [online]. 2009, [cit. 2009-11-20]. Dostupné na internete: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=q&vid=166>>.

KRIEGLSTEIN, M. 2003. Heterosexism and Social Work: An Ethical Issue. In: SULLIVAN, M. K. - SULLIVAN M. *Sexual Minorities: discriminations, challenges, and development in America*. New York: The Haworth Social Work Practice Press, 2003. p. 75 – 92. ISBN 0-7890-0230-2.

Lesbické ženy, gejovia, bisexuáli a bisexuálky hovoria o svojej diskriminácii. In: *Atribút*, no. 11/12. [online]. 2002, [cit. 2009-10-27]. Dostupné na internete: <<http://www.ganymedes.info/atribut/sprava11.htm>>.

LOUDES, CH. 2004. *Meeting the challenge of accession*. [online]. 2004, [cit. 2009-10-13]. Dostupné na internete: <<http://www.ilga->

euro-

pe.org/europe/publications/non_periodical/meeting_the_challenge_of_accession_2004/english_version>.

MARKOVÁ, D. 2007. Heterosexizmus a rodina. In: VAŠŤATKOVÁ, J. – LOUKOTOVÁ, V. (Ed.). *Akční pole sociální práce aneb sociálněpedagogické otázky současnosti: Sborník příspěvků z I. ročníku konference konané dne 2. dubna 2007 v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 189- 198. ISBN 978-80-244-1665-6.

MARKOVÁ, D. 2007. *Predmanželská sexualita v kontextech sexuálnem diverzity a variability*. Bratislava: Regent, 2007, 246 s. ISBN 978-80-88904-59-5.

MARKOVÁ, D. 2007. Sú budúci/e sociálni/e pracovníci a pracovníčky pripravení/é na nediskriminujúcu prácu s členmi a členkami sexuálnych minorít? In: JANEBOVÁ, R. et al. *Sociální práce medzi pomoci a kontrolou: Sborník z konferencie IV. Hradecké dni sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. s. 77 – 88. ISBN 978-80-7041-118-6.

Measuring Attitudes Toward Homosexuality. [online]. 2009, [cit. 2009-11-13]. Dostupné na internete: <<http://www.bsu.edu/web/mkite/scales.htm>>.

MORROW, D. F. 1996. Heterosexuality. In: *Journal of Gay and Lesbian Social Services*. [online]. 1996, vol. 5, no. 4, p. 1 - 16. [cit. 2009-10-30]. Dostupné na internete: <<http://www.informaworld.com/smpp/title/content=t792304012>>

MORUS, R. L. 1992. *Světové dejiny sexuality*. Praha: Naše vojsko, 1992. s. 304. ISBN 80-206-0071-X.

ONDRISOVÁ, S. – ŠÍPOŠOVÁ, M. – ČERVENKOVÁ, I. et al. 2002. *Neviditeľná menšina: Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Nadácia Občan a demokracia, 2002, 167 s. ISBN 80-968528-5-X.

OROBIO DE CASTRO, I. 1993. *Made to order: sex, gender in a transsexual perspective*. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers, 1993, p. 135. ISBN 90-73052-77-7.

PECHOVÁ, O. 2007. Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuálních minorit? In: *Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR – Příručka pro pracovníky veřejné správy*. Praha: Multikulturní centrum Praha, p. 54 – 58.

PECHOVÁ, O. *Homofobie*. [online]. 2004, [cit. 2009-11-13]. Dostupné na internete: <<http://www.bengales.cz/vedeckestudie/homofobie.html>>

PIETRUCHOVÁ, O. 2007. Homosexualita, spoločnosť a politika In: FÁBRY, H. – PIETRUCHOVÁ, O. – DEBRECÉNIOVÁ, J. et al. *Triangel: homosexualita – spoločnosť – politika*. Bratislava: Prvé lesbické združenie Museion, 2007, 152 s. ISBN 978-80-969704-9-0.

RATHUS, S. A. 1993. *Human Sexuality in a World of Diversity*. Boston: Allyn and Bacon Inc., 1993, p. 728. ISBN 0-205-13822-5.

RENZETTI, C. M. 2005. *Ženy, muži a spoločnosť*. Praha: Karolinum, 2005, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SPENCER, C. 1999. *Dejiny homosexuality*. Bratislava: Slovart, 1999, 294 s. ISBN 80-7145-302-1.

STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: Sapientia, 1996, 255 s. ISBN 80-967589-0-X.

SZYMANSKI, D. M. et al. 2008. Internalized Heterosexism: A Historical and Theoretical Overview. In: *The counseling Psychologist*. [online]. 2008, vol. 36, no. 4, p. 510 – 524. [cit. 2009-10-24]. Dostupné na internete: <<http://tcp.sagepub.com/cgi/content/abstract/36/4/510>>

ŠÍPOŠOVÁ, M. 2001. Gejské a lesbické rodičovstvo, homosexuálna rodina. In: *Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku: Zborník príspevkov z konferencie*. Bratislava: Iniciatíva Inakosť, 2001. s. 51-55. ISBN 80-968372-6-5.

ŠÍPOŠOVÁ, M. 2008. Heterosexizmus. In: *Glosár rodovej terminológie*. [online]. 2008, [cit. 2009-10-18]. Dostupné na internete:

<<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=h&vid=23>>.

ŠÍPOŠOVÁ, M. 2009. Sexuálne menšiny. In: *Glosár rodovej terminológie*. [online]. 2009, [cit. 2009-10-18]. Dostupné na internete:

<<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=s&vid=71>>.

TANNAHILL, R. 1992. *Sex In History*. United States of America: Scarborough House, 1992, p. 490. ISBN 0-8128-8540-6.

TONDRA, František. 1999. *Vyhlasenie k problému homosexuality*. [online]. 1999, [cit. 2009-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117107346>>.

TUCKER E. W. - POTOCKY-TRIPODI, M. 2006. Changing Heterosexuals' Attitudes Toward Homosexuals: A Systematic Review of the Empirical Literature. In: *Research on Social Work Practice*. [online]. 2006, vol. 16, no. 2, p. 176 – 190. [cit. 2009-10-29]. Dostupné na internete: <<http://rsw.sagepub.com/cgi/content/abstract/16/2/176>>.

VESELOVSKÝ, D. 2001. Homofóbia, predsudky a stereotypy okolo sexuálnych menšín. In: *Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku: Zborník príspevkov z konferencie*. Bratislava : Iniciatíva Inakosť, 2001, s. 26-33. ISBN 80-968372-6-5.

Výskum diskriminácie na základe sexuálnej orientácie na Slovensku. [online]. 2002, [cit. 2009-11-30]. Dostupné na internete:

<http://www.ganymedes.info/qarchiv_2002/diskrim/>.

WARD, J. - SCHNEIDER, B. 2009. The Reaches of Heteronormativity: An Introduction. In: *Gender and Society*. [online]. 2009, vol. 23, no. 4, p. 433 – 439. [cit. 2009-11-02]. Dostupné na internete: <<http://gas.sagepub.com>>.